

चांदोबा

फेब्रुवारी १९८४

चांदोबातील नवलाई

अति वेगाने प्रवास करणारा चांदोबा

आपल्याला दिसणाऱ्या चांदोबाच्या तिप्पट वेगाने प्रवास करणारा चांदोबा आपल्या सूर्यमंडलात आहे. हे नुकतेच कळले आहे. सात तासात एकदां गुरु ग्रहाला प्रदक्षिणा करणारा हा चांदोबा, तासाला सत्तर हजार चारशें मैल वेगाने, म्हणे, प्रवास करतो.

बर्मूडा त्रिकोण गूढ कोडे

पश्चिम अटलांटिक महासागरांत बर्मूडा-फ्लोरिडाचा मध्य भागात बर्मूडा त्रिकोण असा प्रदेश आहे. या प्रांताच्या जवळपास येणा-या बोटी व विमानें अदृश्य होऊन जातात. अकस्मात् फेसाळ लाटा उसळून बोटींना गिळतात, असे कॅनेडा-तील नॅशनल रिसर्च कौन्सिलमधील जोप्लोग याचे म्हणणे आहे. नंतर विमानांना सुद्धां याच लाटा नष्ट करतात की काय असे न उलगडणारे कोडे आहे.

नूतन विनोदांत रेकार्ड

इंग्लंडातील यार्क शायर येथे राहणाऱ्या चवऱ्याहत्तर वर्षांच्या रेग मेल्लर नावाच्या एका वृद्ध व्यक्तीने एक नूतन छंद-विनोदांत अगदी नवीन असा रेकार्ड निर्मिला आहे. सूईच्या सारखी नखे, करवतीसारखे दांत असलेल्या रानमांजराकडून खंड पडूं न देतां लागोपाठ पांच तास सव्वीस मिनिटे, त्याने चाववून घेतले. यार्क शायरच्या रहिवाशांत रानटी मांजराकडून चाववून घेण्यात एक नवीन छंदविनोद वाढत आहे.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. सर्व जगात अत्यंत जुना असा वृक्ष कोठे आहे ?

२. दोन हजार वर्षांपूर्वी भारतातून एक कलम नेऊन लावलेला वृक्ष कोणता ? तो कोठे आहे ?

३. सर्व जगात अत्यंत जाडजूड वृक्ष कोठे आहे, माहीत आहे का ?

४. पाहतां पाहतां वाढते ते झाड कोणते ?

५. एकच अळघात वाढून पुष्कळ जागा व्यापून टाकणारा वृक्ष कोणता ? तो कोठे आहे ?

(उत्तरें ६४ व्या पानावर)

जबाबदारी ओळखणारा

आनंदपूरचा जमिनदार आनंदराय यांचे वार्द्धक्य जवळ येऊ लागले. त्यांना तीन मुलांनंतर एक कन्या झाली. तिचे नाव स्वर्णा असे ठेवले होते. जमिनदाराने विचार केला की आपल्या इस्टेटीबरोबर मुलीच्या लग्नाची जबाबदारी सुद्धां मुलां-मध्ये वांटून टाकावी. मुलीचे लग्न म्हणजे एवढीतेवढी जबाबदारी नाही. मुलीला काही स्थळें सांगून आली होती, पण त्यांपैकी एकही जमिनदाराला पसंत आले नाही.

एके दिवशीं जमिनदाराने आपल्या तिघां मुलांपैकी मुलीच्या लग्नाची जबाबदारी कोण घेतो, हे पाहाण्यासाठी सर्वात मोठ्या मुलाला बोलाविले.

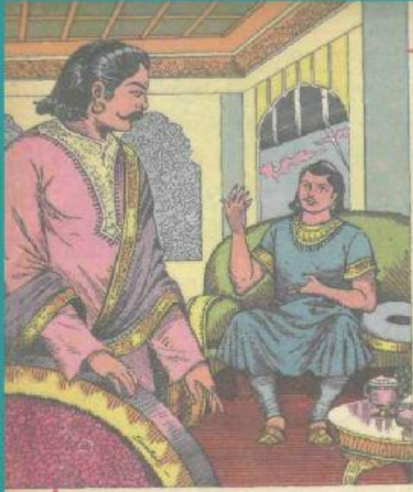
जमिनदाराने त्याला विचारले-"श्रीकांत, मी आपल्या इस्टेटीचे चार भाग करून तुम्हां चौघांना सारखे सारखे वांटे करून द्यावे, म्हणतो. स्वर्णाला चांगले स्थळ पाहून तूच तिचे लग्न थाटामाटाने करून दे. तूच सर्वांत मोठा म्हणून ही जबाबदारी तू उचलणें जास्त श्रेयस्कर. मी म्हणतो ते ठीक आहे ना ?"

श्रीकांत वडिलांना नम्रपणे म्हणाला-"ठीक आहे, बाबा! पण मी म्हणतों की, तुम्ही चार वांटे करण्याऐवजी तीनच करा. आम्ही भाऊ भाऊ मिळून वहिणीच्या लग्नाला जो खर्च होईल तो करू. तिच्या लग्नानंतर तिला तिच्या सासरी पाठवूं."

आनंदराय मान हलवून म्हणाले-"स्थळ कोणतेंच चांगले दिसत नाही. मी जिवंत असेपर्यंत मुलीचे लग्न डोळयांनी पाहू शकेन की नाहीं कळत नाही!"

श्रीकांत वडिलांचे सांत्वन केल्या सारखा म्हणाला-"तुम्हांला स्वर्णाच्या

श्री बाळकृष्ण स. सावरकर

लग्नाची काळजी करण्याचे कारण नाही, बाबा! मी धाकट्या भावांच्या मदतीने चांगले स्थळ पाहून बहिणीचे लग्न थाटामाटाने करून देईन. इस्टेटीचे वांटे करण्यासंबंधी मी सुचविले तसे केले तर बरे होईल. या बाबतीत खूप विचार करून काय ते करा, घाई करण्याचे मुळीच कारण नाही."

आनंदरायने त्याला निरोप देऊन दुसरा मुलगा श्रीनिवास याला बोलाविले. त्याला देखील श्रीकांतला सांगितले तसेंच सर्व समजाऊन सांगितले. म्हणाले–"मुलीचे लग्न समोर पहायला मिळावे असे फार वाटते आहे, बाबा!"

"ठीक आहे, बाबा! कोठेतरी चांगले स्थळ पाहून लग्न करून देऊ या. परंतु इस्टेटीसंबंधी तुम्ही म्हणालात तसे न करता, थोडा बदल केला तर बरे होईल, असे माझे मत आहे." श्रीनिवास म्हणाला.

"कसे केले तर बरे होईल?" आनंदराय यांनी विचारले.

"चार वांटे करण्याऐवजी सहा वांटे केले तर बरे होईल, असे मला वाटते" श्रीनिवास म्हणाला.

"सहा वांटे? कां, तसे कां?" चकित होऊन आनंदरायांनी विचारले.

प्रथम बहिणीबरोबर चार वांटे आम्ही करून घेऊ. नंतर बहिणीच्या लग्नाकरिता एक वांटा खर्च करू." श्रीनिवास म्हणाला. सहाव्या वांट्याची गोष्ट त्याने स्पष्ट केली नाही.

सहावा वांटा मी जिवंत असेपर्यंत तसाच राहू द्यावा असे म्हणतो की काय, असे जमिनदाराला वांटले. परंतु श्रीनिवास म्हणाला ते ऐकून आनंदरायला जास्तच आश्चर्य वाटले.

"बाबा, स्वर्णाचे लग्न करून दिल्याने आमची जबाबदारी थोडीच संपते? तिचे लग्न झाल्यावर तिच्या माहेरच्या लोकांनी करावयाची काही कामें सासरचे लोक पहातच राहतात. बाळंतपण वगैरे साठी

तिला यावे जावे लागणार. इस्टेटीत ठेवलेला सहावा वांटा अशा कामासाठी निराळा ठेवावा लागणार."

श्रीनिवासला परत पाठवून तिसऱ्या मुलाला बोलावून घेतले. त्याचे नाव श्याम. जमिनदाराने त्याच्या दोघां वडील भावांनी सांगितले तसेच सांगितले आणि विचारले–"इस्टेटीचे चार वांटे करायला तुला काही हरकत आहे का?"

"हरकत, कां, बाबा?" श्याम म्हणाला.

"हरकत कां, असे विचारतोस?" आनंदरायांनी श्यामला विचारले.

"तसे नव्हे बाबा. इस्टेटीचे वांटे करण्याची गरज कां आली?" श्यामने विचारले.

"मला आतां, मी फार दिवस राहीन असे नाही वाटत, बाळा! मी डोळे मिटण्यापूर्वी तुमच्यापैकी कोणावरही अन्याय होऊ नये, म्हणून आणि माझ्यानंतर तुमची आपसात भांडणे होऊ नयेत, मी या प्रयत्नात आहे." जमिनदार म्हणाला.

"तुम्ही बाबा, निदान दहा वर्षे तरी चांगले रहाल, असा मला पूर्ण विश्वास आहे. चांगले स्थळ पाहून प्रथम बहिणीचे लग्न करावयाचे. त्यानंतर वांटे वगैरेचा विचार केला तर बरे होईल." श्याम म्हणाला.

आनंदरायना श्याम म्हणाला ते ऐकून फार आनंद झाला.

"तू म्हणतोस तसंही करता येईल, बाळा! तरी वांटे करून घेतल्याने काय

बिघडणार आहे, स्वर्णाला एक वांटा देणार आहे ना! त्यांतून तिच्या लग्नाचा खर्च निघेल. काय म्हणतोस?" जमिनदाराने विचारले.

"असे कां म्हणतां, बाबा! मुलीची जबाबदारी सगळ्यांवरच नाही का? शिवाय वांटे करून टाकले तर तुमचं कसं? वांटे झाल्यावर तुमची फिकीर कोणीच करणार नाही, असेंही होऊ शकेल. बहिणीचा वांटा तिचे लग्न करील का? म्हणून तुम्ही तूर्त इस्टेटीचे वांटे करण्याचा विचार सोडूनच द्या." श्याम म्हणाला.

आनंदराय काही वेळ विचार करायला थांबल्यावर म्हणाले—"परंतु बहिणीकरितां स्थळ मिळणे तितकं सोपेंही नाही. आपल्या आर्थिक स्थितीला बरोबर होईल असे स्थळ पाहिले पाहिजे, ते सर्व होईपर्यंत मी राहातो की नाही, देवच जाणे!"

"बहिणीच्या लग्नासाठी योग्य ती व्यवस्था मी केली आहे, बाबा! वाईच्या जमिनदारांच्या वंशात जन्मलेला माझा एक मित्र आहे. तो आपल्या स्वर्णाशी लग्नाला उत्सुक दिसतो आहे. त्याचा फोटोसुद्धा मी आणला आहे. तुम्हांला पसंत पडला तर त्याच्या घरच्या वडील मंडळींशी बोलणी करतां येतील. आपल्या कुटुंबाला सर्व तऱ्हेने योग्य ठरेल, असे स्थळ आहे, हं!" श्याम म्हणाला.

आनंदरायनीं मुलाला अत्यंत प्रेमाने पोटाशी धरले व म्हणाले—"मला तूच माझा मुलगा, असे वाटते आहे. तुझ्या दुसऱ्या भावांनी माझ्या इस्टेटीचे किती वांटे करावयाचे, याचाच विचार केला. परंतु एकानेही धाकट्या बहिणीच्या लग्नाला तेवढे महत्व देऊन जबाबदारी घेतली नाही. निदान माझे उरलेले आयुष्य कसे जाईल याचा विचारही त्यांनी केला नाही. तू म्हणालास ते स्थळ सर्व तऱ्हेने योग्य होईल, असे मला वाटते. उद्यांच त्या मुलाच्या वडीलधाऱ्यांशी बोलणी करूं या."

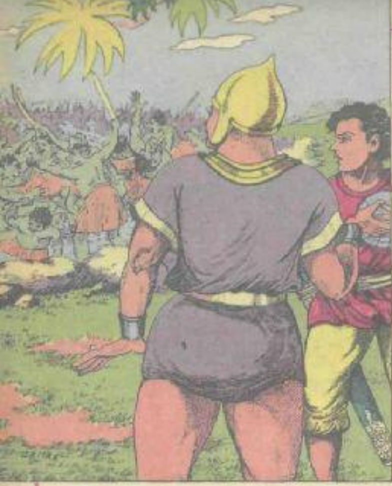
[८]

[पिंगळ पुन्हा एकदा जुन्या पडक्या देवळात गेला. तेथे दुष्ट शक्ती होत्या त्यांना जिंकून महामायिकाच्या समाधीजवळ पोचला. नंतर महामायिकाची अंगठी, रत्नजडित मूठ असलेली तलवार आणि भूगोल घेऊन सुरक्षितपणें बाहेर आला. तितक्यात नदीच्या तळापासून मोठा आवाज करून पाण्याची धारावर उडू लागली. त्यानंतर—]

इतका मोठा मांत्रिक पद्मपाद, पण तोहि पाण्याची धारा वर उडू लागल्याबरोबर, ती पाहून दचकला व त्याने पाय मागे घेतला. हे पाहून पिंगळला आश्चर्य वाटले. तो पद्मपादच्या जवळच उभा राहून निर्भीकपणे त्या पाण्याच्या धारेकडे पहात म्हणाला—

"पद्मपाद! कायरे, आपल्या जवळ सर्व जगाला वांकवूं शकणाऱ्या शक्ती असतां त्या पाण्याच्या धारेला पाहून आपण कशाला भायचे?"

पिंगळचा प्रश्न ऐकतांच पद्मपादने स्वतःला सावरले व पिंगळकडे पाहून व त्याच्या खांद्यावर प्रेमाने हाथ फिरवीत म्हणाला—"पिंगळा, तुझ्यासारखा तरुण वीर बाजूला असतां मी कशाला भिईन रे? कोणताही मंत्रतंत्र माहीत नसतां तू दर्शविलेले धाडस आणि निर्भयपणा

सर्वंच वाखाणण्यालायक आहे. मी नदीच्या तळापासून एकाएकी वर उडू लागलेली धारा पाहून भीत नाही. परंतु..." असे म्हणत त्याने पुन्हां एकदा नदीकडे पाहिले.

"तू असे मागेपुढे कां करतो आहेस? मला नाहीं कळलं! काय भानगड आहे?" पिंगळने विचारले.

पद्मपाद स्मित करून म्हणाला–"आपण महामायिकाकडून सर्व अद्‌भुत शक्ती संपादन केल्या. म्हणून या भल्लूक पर्वत प्रदेशात स्वच्छंदपणे विहार करणाऱ्या दुष्ट शक्ती शक्तिहीन व्हायला पाहिजेत. परंतु तसे तर झाले नाही आणि उलट त्या ज्यास्त बलवान झाल्यासारख्या दिसत आहेत. त्याचे कारण मला अद्याप कळले नाही. तुला कळलें का?"

पिंगळने सुद्धा त्यालाही ते कळले नसल्याबद्दल मान हलविली. पद्मपाद पुन्हां काही सांगणार, इतक्यात नदीच्या पात्रावर अनेक भयंकर आकृती असलेल्या व अनेक प्रकारची अस्त्रे धारण केलेल्या शक्ती अकराळ विकराळ आवाज काढून ओरडू व भांडू लागल्या.

ते दृश्य पाहून पिंगळ थोडा हादरला व म्हणाला–"पद्मपादा, आतां पुढे कोणता उपाय? मी आपल्या आयुष्यात पूर्वी, कधीहि स्वप्नातही अशा भयंकर शक्ती पाहिल्या नाहीत. यांच्यावर आपण संपादिलेल्या जास्त शक्तीशाली आयुधांचा प्रयोग केला पाहिजे ना?"

पद्मपाद एक क्षणभर मान खाली घालून गप्प राहिल्यावर म्हणाला–"ओहो! आतां लक्षात आले, आजपर्यंत या सर्वांना आपल्या आज्ञेत ठेवणाऱ्या महामायिकाच्या समाधिपर्यंत आपण पोंचलो. त्याच्या शक्तीसुद्धा आपल्या अधीन झाल्या. म्हणून आतां या दुष्ट पिशाच्चांना कोणी नायक उरला नाही. म्हणून त्या नायकत्व मिळावे, यासाठी आपसांत भांडत आहेत. आपण एक काम केले तर बरे

होणार आहे. तू भल्लूककेतूची गोष्ट विसरला नसशील."

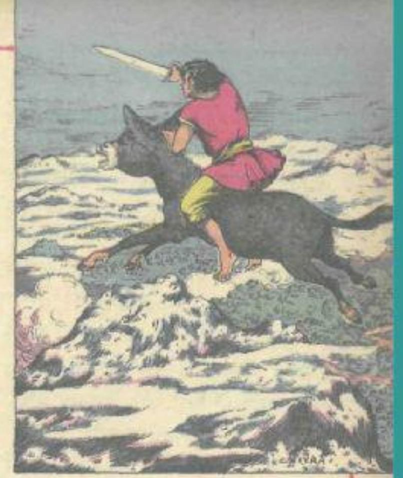
"भल्लूककेतू म्हणतोस! त्याला कसा विसरेन? तो एका काळी या पर्वतांचा अधिकारी होता म्हणे! आपण परत जातांना त्याचे साखळदंड तोडू. त्याला वचनही दिले होते ना!" मंगळ म्हणाला.

"अगदी बरोबर! आपण त्याला दिलेल्या वचनाचे पालन करायला हीच चांगली वेळ आहे. या पर्वत प्रदेशाला कोणी प्रमुख नसेल तर ही सर्व लहानमोठी भुते आपसात भांडण करून या सर्व देशात गडबड गोंधळ करतील, म्हणून आपण परत जाऊन त्या भल्लूककेतूला या सर्वांवर अधिकार करायला नेमू या!" पद्मपाद म्हणाला.

"फार छान विचार आहे! आपण तसेंच करू या." पिंगळ म्हणाला.

"तरमग तू लगेच नीघ. त्या जंगलातील तो तलाव आणि आजूबाजूचा प्रदेश तुला माहीतच आहे. त्याला बंधनमुक्त करून त्याला इकडे घेऊन ये! पद्मपाद म्हणाला.

पिंगळ "ठीक!" म्हणाला. पद्मपाद महामायिकाची हिऱ्याची मूठ असलेली तलवार देऊन म्हणाला–"तुला वाहून ते

पिशाच्च गाढव राहील. तू तुझ्या हातातील तलवारीने भल्लूककेतूचे साखळदंड तोडू शकशील. हे पहा तुझे वाहन!" असे म्हणत त्याने गदा हवेत फिरविली. त्या पाठोपाठ जमीन दुभंगली आणि तीतून रेंकीत एक गाढव पिशाच्च बाहर आले.

पिंगळ महामायिकाची तलवार धारण करून पिशाच्च गाढवावर बसला. गाढव हवेत उडाले. नद्या, पर्वत आणि जंगले ओलांडीत पिंगळ भल्लूककेतू होता त्या तलावापर्यंत येऊन पोंचला.

तलवार हातात घेऊन हवेतून गाढवावर येत असलेल्या पिंगळला पाहून भल्लूककेतू मोठ्याने एकदां कण्हला व म्हणाला–

"मालक, प्रभो, देवा, गर्दभेंद्रा ! मला वांचव ! हे लोखंडाचे साखळदंड तोडून पुण्य संपादन कर ?" असे मोठ्याने ओरडूं लागला.

पिंगळ हंसत तलावाच्या काठावरच उतरून म्हणाला–"मला कोणता तरी देव समजून गर्दभेंद्र म्हणत आहेस. मी सामान्य मनुष्य आहे. तू मागे एकदां मला पाहिले आहेस. माझे नाव पिंगळ आहे."

"आपण पिंगळ का, प्रभो! आतां आठवले, महामायिकाच्या समाधीवर हल्ला करण्यासाठी गेलेले ते थोर पद्मपाद आपले गुरु का ?" भल्लूककेतू म्हणाला.

"होय रे, तुझी स्मरणशक्ती चांगली दिसते आहे !" पिंगळ म्हणाला.

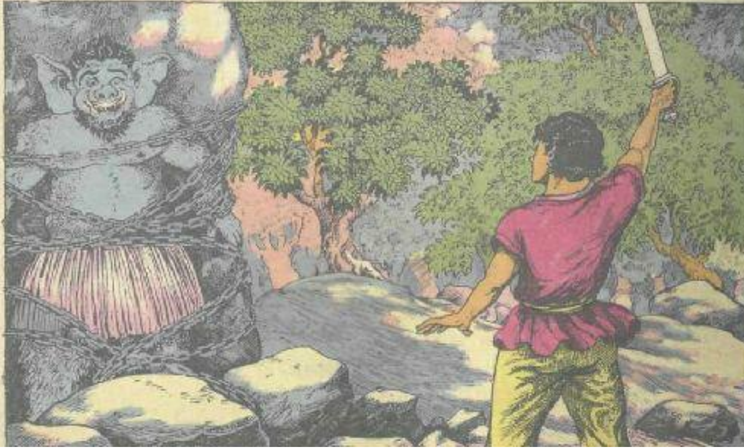
"प्रभो ! ते मांत्रिक आनंदाने आहेत ना ? महामायिकच्या समाधीत प्रवेश करतां आला का ?" भल्लूककेतूने विचारले.

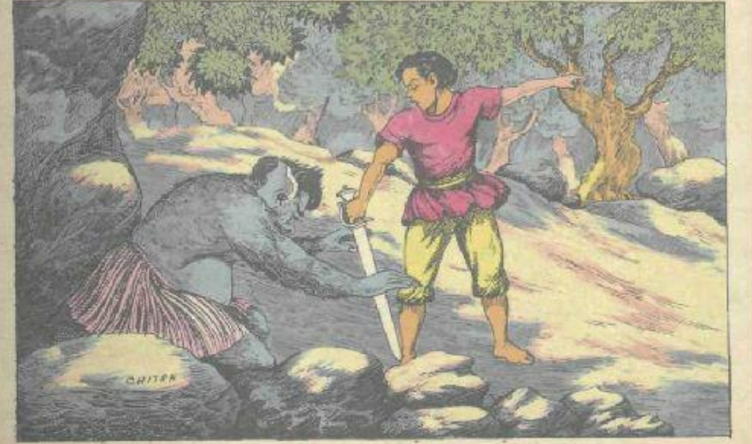
"त्या समाधीत मी प्रवेश केला. ही पहा त्या महामायिकाची मंत्रवलेली तलवार !" असे म्हणत पिंगळने ती तलवार फिरवून तिचे टोंक भल्लूककेतूला चांगले दिसेल अशा तऱ्हेने पुढे केले.

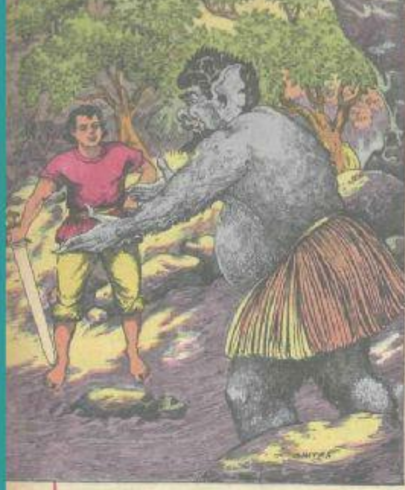
दुसऱ्या क्षणाला त्या तलवारीतून वीज चमकावी तशी चमक आली आणि ठिणग्या उडाल्या आणि लोखंडाचे साखळदंड तुटून पडले. जिथे ते साखळदंड तुटले तेथे राखे-सारखे काही जमा झाले. सर्वच आश्चर्य चकित करून सोडणारे दृश्य होते. स्वतः पिंगळही त्यामंत्रवलेल्या तलवारीची शक्ती ओळखू शकला.

भल्लूककेतूला तो मुक्त झाल्याचे खरेच वाटेना. त्याने आपला विशाल देह ताठ करून उभे राहून पाहिले. त्याला फार आनंद झाला. त्याने कृतज्ञतेने पिंगळकडे पाहिले नंतर पिंगळ जवळ जाऊन त्याला साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला– "प्रभो, आपण मला बंधनमुक्त करून मला कित्येक दिवसापासून मी ज्या यातना सहन करीत होतो त्या सर्वांतून मुक्त करून माझे रक्षण केलेत. मी आपल्या कृपेने नरकयातनेतून बाहेर पडलो. मी या घटके-पासून आपला गुलाम, दास आहे ! काय हुकूम आहे ?"

"चल, आपण आतांच निघायला हवे. आपण पद्मपादला जाऊन भेटले पाहिजे. महामायिक आपली सर्व शक्ती घालवून बसल्यावर भल्लूक पर्वताच्या दऱ्या खोऱ्यांत जी लहान मोठी पिशाच्चे आहेत, ती नायकत्व हाती यावे यासाठी आपसात मारामारी करीत आहेत. त्या क्षुद्र शक्तींना ताब्यात ठेवण्यासाठी व त्यांचे नायकत्व करण्यासाठी तुझ्या सारख्या शक्तिशाली नायकाची गरज आहे. त्या पदावर तुला नेमण्याचा पद्मपादचा विचार आहे ! तसे केले नाही तर ती क्षुद्र भुते गावे व राज्ये वांटून घेऊन त्या प्रदेशात गोंधळ माज-वितील." पिंगळने सर्व समजावून सांगितले.

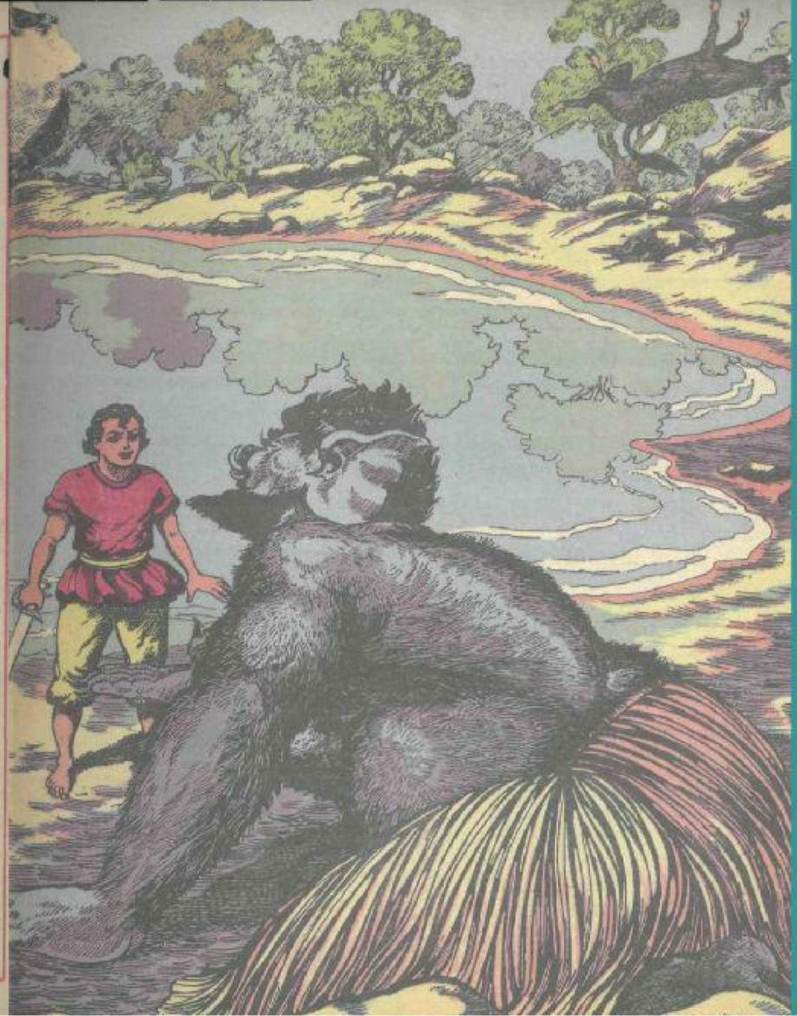

पिंगळ म्हणाला ते ऐकतांच भल्लूककेतू घाबरून गेला. दोन्ही हात जोडून तो पिंगळला नमस्कार करून म्हणाला– "मालक, मला आतां या भुतांवर राज्य करण्याचा अधिकार नको, तो अधिकार मिळाल्याने किती कष्ट सहन करावे लागतील, याचा मला चांगला अनुभव आहे! कोणी थोर मांत्रिकाने किंवा शूर साहसी वीर पुरुषाने ही जबाबदारी आपल्यावर घ्यावी, कारण असा अधिकार घेऊन मार खाऊन कोठेतरी पळून जाऊन रहायचे, हा अनुभव आम्ही यापूर्वी घेतलेला आहे. मी या घटकेपासून कोणत्या तरी मानवाची चाकरी करून सुखाने रहावयाचे ठरविले आहे. मानवांत आपण थोर साहसी आहांत हे मला माहीत आहे. मला आपला एक गुलाम म्हणून माझा स्वीकार करा. पाहिजे असल्यास आपल्या इतर गुलामांवर व नोकरांचाकरांवर नायक म्हणून नेमल्यास मी ते काम करीन."

"शाबास, तुझी श्रद्धा आणि भक्ती पाहून मला फार आनंद झाला. परंतु तुझा कसा उपयोग करून घ्यावयाचा याचा निश्चय मी करणार नाही. प्रथम मी पद्मपादशी बोलून त्याचा सल्ला घेऊन मग तुला काय काम द्यावयाचे ते ठरवीन. तर चल आतां! आपण निघाले पाहिजे!" पिंगळ मागे फिरून निघण्याच्या तयारीने म्हणाला.

पिंगळ आपल्या गर्दभ वाहनावर चढून निघेपर्यंत भल्लूककेतू पिशाच्च गर्दभाची कंबर धरून म्हणाला–"आपल्यासारख्या थोर व गौरवशाली व्यक्तीने पिशाच्च गर्दभासारख्या क्षुद्र प्राण्यांचा वाहन म्हणून उपयोग करणे बरोबर नाही. माझ्या सारख्याच्या खांद्यावर बसावे. एका क्षणांत आपणांस मी आपल्या गुरूंकडे पोंचता करतो." असें सांगून भल्लूककेतूने गाढवाला एका हाताने उचलून गरगर फिरवून झाडांच्या वर आकाशांत फेकले.

गाढव नाइलाजाने दुसरा काही मार्ग नाही, जणुं रेंकत उडत असलेला पाहून भल्लूककेतू मोठयाने हंसू लागला व म्हणाला–"प्रभो, आतां या, माझ्या खांद्यावर बसा." असे म्हणत पिंगळ समोर गुडघे टेकून बसला.

पिंगळ मागेपुढे न पाहतां अस्वलाच्या रूपांत असलेल्या भल्लूककेतूच्या खांद्यावर बसला. भल्लूककेतू लगेच आकाशांत उडाला. पापणी लवून उघडायच्या आत पिंगळला पद्मपाद वाट पहात होता त्या जागी येऊन पोंचला.

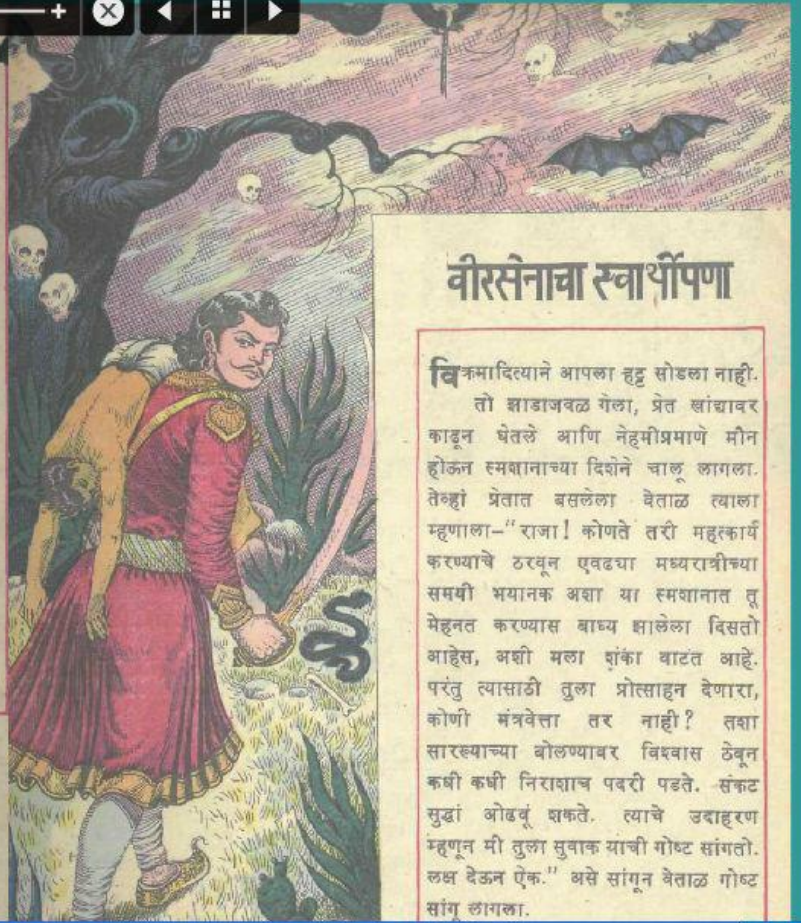
पद्मपादने भल्लूककेतूला पाहतांच स्मित केले व म्हणाला–"खुशाल आहेस ना? तिकडे पहा!" असे म्हणत नदीत उचंबळून वर येत असलेल्या पाण्याकडे आणि बाजूला दगडगोटयामधून प्रवाहा-बरोबर वहात चाललेल्या असंख्य पंखांकडे बोट दाखवून "हे सर्व राज्याधिकार मिळ-विण्यासाठी एकाचा गळा दुसरा कापीत आहेत. पाहिलेंस ना? तू यांची भांडणे थांबव. यांचा नायक होऊन तू राजा व्हावेस ही माझी इच्छा आहे!"

पद्मपाद म्हणाला ते ऐकतांच भल्लूककेतू असहाय झाल्यासारखा पिंगळकडे दीनपणे पाहू लागला. पिंगळ पद्मपादला म्हणाला– "मी याला आपला सेवक म्हणून घेणार म्हणतों!"

"मला त्यात काही हरकत वाटत नाही. परंतु आपसात भांडणाऱ्या या राक्षसांना ताळयावर आणायला काय करावयाचे?" पद्मपादने विचारले.

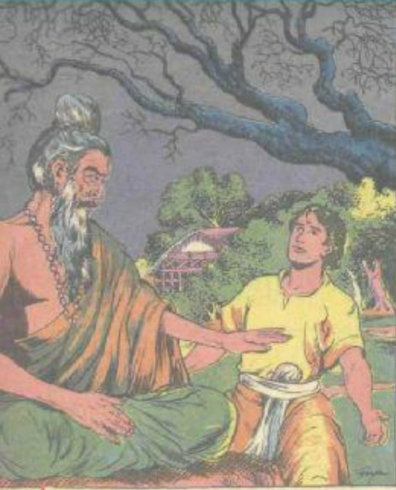
"त्यांना कसे मार्गावर आणायचे हें मी पाहून घेईन..." असे सांगून भल्लूककेतू कांही बोलणार, इतक्यात एकाएकी तो सर्व प्रदेश एकाएकी कित्येक आवाज झाल्याने दुमदुमू लागला. इतक्या मोठ्याने भुतें म्हणाली–"भल्लूककेतू, ओ हो! ओ हो!" असे म्हणत पद्मपाद होता तेथे धावत येऊ लागली. (क्रमश :)

वीरसेनाचा स्वार्थीपणा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! कोणते तरी महत्कार्य करण्याचे ठरवून एवढया मध्यरात्रीच्या समयी भयानक अशा या स्मशानात तू मेहनत करण्यास बाध्य झालेला दिसतो आहेस, अशी मला शंका वाटत आहे. परंतु त्यासाठी तुला प्रोत्साहन देणारा, कोणी मंत्रवेत्ता तर नाही? तशा सारख्याच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून कधी कधी निराशाच पदरी पडते. संकट सुद्धां ओढवूं शकते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सुवाक याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगु लागला.

विद्यारण्य नावाच्या प्रदेशात सर्व शास्त्रात पारंगत असा एक योगी रहात असे. त्याच्या आश्रमात राहून कित्येक विद्यार्थी विद्या संपादन करून स्वदेशी जात असत. अशा विद्यार्थ्यांत सुवाक नावाचा एक जण मंत्रशास्त्रावर अधिक विश्वास ठेवून शिकायला आला होता. योग्याने त्याला मंत्रशास्त्र विद्येत काही प्रारंभिक गोष्टीच शिकविल्या होत्या.

"मंत्रशास्त्र विद्येत मला आपल्यासारखा पारंगत करा, गुरुवर्य!". असे सुवाक योग्याला म्हणाला.

त्याला उत्तर देत योगी म्हणाला— "मंत्रशास्त्र शिकण्यासाठी सर्व जणांत योग्यता असतेच असे नाही. तू त्याचा उपयोग समाजाची सेवा करण्याव्यतिरिक्त स्वार्थ-सिद्धी साठी करणार नाहीस, असा मला विश्वास होईपर्यंत मी तुला ती शिकविणार नाही."

सुवाक काही काळ त्या योग्याकडे श्रद्धाभक्तिपूर्वक राहून त्याची सेवा करीत राहिला. तरी त्या योग्याने त्याला मंत्रविद्या जास्त खोल शिकविली नाही.

एके दिवशी सुवाकने योग्याला नम्रपणे विचारले—"गुरुवर्य, आपणांस माझ्यावर तसा विश्वास केव्हां उत्पन्न होईल?"

योगी क्षणभर थांबून विचार करून म्हणाला—"उज्वल देशाची राजकन्या विद्युल्लता हिच्याशी जो विवाह करील तो एकटाच मंत्रविद्या अवगत करून घेण्यास योग्य आहे."

ते ऐकतांच सुवाक गुरुवर्यांचा निरोप घेऊन उज्वल देशाला निघाला.

तेथे राजधानीच्या शहरात त्याने त्याला येत होती तेवढी मंत्रविद्या वापरून काही प्रयोग केले आणि नागरिकांना आश्चर्यचकित करून सोडले. ती बातमी महाराजांपर्यंत पोचली. राजाने त्याच्याकडे निरोप पाठविला व आल्यावर म्हणाला— "आपण मंत्रविद्येत निष्णात असल्याचे ऐकतो आपण आमच्या अंत:पुरात आपल्या विद्येचे प्रदर्शन करून आमचे मनोरंजन करावे, अशी विनंती करीत आहे!"

तेव्हां सुवाक नम्रपणे म्हणाला—"मी आपल्या इच्छेविरुद्ध काही करीत नाही. तरी आपणांस वाटते तसा मी इंद्रजाल विद्येत निष्णात नाही. विद्यारण्य प्रांतात निवास करणारे एक महायोगी आहेत, त्यांचा मी शिष्य आहे. आपली राजकन्या विद्युल्लता एका विशिष्ट कारणाने जन्मली आहे. त्यांच्या आज्ञेप्रमाणे मी आपल्या कन्येशी काही बोलून जावे म्हणत आहे."

राजाने होकार दिला. अंत:पुरात सुवाकच्या मंत्रविद्येच्या प्रदर्शनाची व्यवस्था करण्यात आली. सर्व जण सुवाकच्या मंत्रशक्तीची स्तुती करू लागले.

प्रदर्शन संपल्यावर राजकन्या विद्युल्लता त्याचे अभिनंदन करण्यासाठी आली. तो तिला विचारू लागला—"कसे वाटले माझे हे प्रदर्शन?"

"मी उभ्या आयुष्यात इतके अद्भुत मंत्रविद्येचे प्रदर्शन पाहिले नाही." विद्युल्लता म्हणाली.

"तू पाहिलेस ते मंत्रशास्त्रातील एक सहस्रांशच होते." सुवाक म्हणाला.

"तरमग आपणात जेवढे ज्ञान आहे, ते सर्व दाखवून आम्हांला आणखी आनंदित करावे!" विद्युल्लता म्हणाली.

"मला एवढेच ज्ञान आहे. मला आपली शक्ती आणखी वाढवावयाची असेल तर तुझ्या मदतीची गरज आहे." सुवाक म्हणाला.

"सांगा, माझ्या हातून होईल तेवढी मदत मी करीन." विद्युल्लता म्हणाली.

सुवाक थोडावेळ मागेपुढे केल्यावर म्हणाला–"तू माझ्याशी लग्न केले पाहिजेस. तेव्हां मी या जगात अद्वितीय मंत्रवेत्ता होईन. सर्व जगावर आपले राज्य होऊ शकेल."

विद्युल्लता थोडी चिंतित होऊन म्हणाली–"आतां मी काय करू? अहो, तुम्हांला मदत न करण्यामुळे मी केवढी दुर्भाग्यशाली होते आहे! कारण माझे लग्न विजयपुरीचा राजा वीरसेन याच्याशी ठरले आहे. ते उद्यांच इकडे येणार आहेत!"

हे सर्व ऐकतांच सुवाकचा सर्व उत्साह थंड पडला. त्यानंतर काही वेळ विचार करीत राहल्यावर तो विद्युल्लतेला म्हणाला–"तू वीरसेनाशी विवाह केलास तर फक्त विजयपुरीची राणी होशील. माझ्याशी विवाह केलास तर तू सर्व जगाची राणी होशील."

"मी तरी काय करू? मला आपले मन बदलता येत नाही. जगाची राणी होण्याचे भाग्य मला नाही, म्हणावयाचं!"

"तुझ्यामुळे मला जगाचा चक्रवर्ती होण्याचे भाग्य नाही, म्हणावयाचे! त्याचे फळ तुला भोगावे लागेल! मी वीरसेन येईपर्यंत येथेच वाट पहात थांबतो!" सुवाक म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी वीरसेन राजधानीत आला. सुवाकने त्याला भेटून आपली गोष्ट त्याला सांगितली.

सर्व ऐकून घेऊन वीरसेन फार शांतपणे म्हणाला–"राजकुमारी व मी दोघांचे परस्परांवर फार प्रेम आहे. तुझ्या मनांत आणखी काही इच्छा असेल तर ती पुरी करण्याचा मी प्रयत्न करीन."

ते उत्तर ऐकून सुवाकला भयंकर राग आला. तो दांतओठ चावून म्हणाला–"तू कुरूप हो!"

त्याच्या मंत्रशक्तीमुळे वीरसेन कुरूप झाला.

"आतां पाहातो, विद्युल्लता तुझ्याशी कसा विवाह करते ती!" असे म्हणत सुवाक वांकडे तोंड करून हसू लागला.

वीरसेनाने आरशात आपले तोंड पाहिले. ते बदलेले रूप पाहून त्याला रडावेसे वाटले. आतां विद्युल्लतेजवळ कसे जावयाचे असा तो विचार करीत असतां, काय घडले हे कळल्यावर विद्युल्लतेने आपल्या एका सखीबरोबर त्याच्याकडे निरोप पाठविला.

"मी तुमच्या रूपाकडे पाहून तुमच्याशी प्रेम करीत नाही, तुमचे मन व स्वभाव पाहून तुमच्यावर माझे मन वसले."

ते ऐकून वीरसेन सुवाककडे पाहून म्हणाला–"तू आमचे प्रेम किती अधिक आहे, याचा विचार केला नाहीस. कुरूप असूनही विद्युल्लता माझ्याशीच विवाह करणार, म्हणत आहे!"

सुवाक जास्तच चिडून म्हणाला–"तिचे प्रेम किती मोठे असो, तुला काय वाटते? तू हे रूप घेऊन तिला योग्य वर शोभशील असे तुला वाटते का? तिच्यावर खरे प्रेम असेल तर तू तिला विसर. माझ्याशी तिने विवाह केला तर ती जगाची राणी होईल."

ते ऐकून वीरसेन हसून म्हणाला–"विद्युल्लतेला मी योग्य वर नसेन तर ती

गोष्ट तिने बोलायला हवी! मी कशाला तसे मानावे? आमचा विवाह नक्कीच होणार!"

अशातऱ्हेने सुवाक त्या दोघांचा विवाह थांबवू शकला नाही. विवाह समारंभ संपतांच वीरसेनला पूर्वरूप प्राप्त झाले.

सुवाकला फार वाईट वाटले. त्याचे सर्व प्रयत्न आणि युक्त्या फोल ठरल्या. तो परत आपल्या गुरूकडे जाऊन म्हणाला–"गुरुवर्य! माझ्या सर्व प्रयत्नांत विघ्नेच विघ्ने आली. कारण वीरसेनचा स्वार्थ!" असे सांगून जे घडले होते ते त्याने सविस्तर सांगितले.

योग्याने सुवाककडे खोल नजरेने पाहिले व म्हणाला—"तू मंत्रविद्या शिकण्यास योग्य नाहीस, हे स्पष्ट झाले."

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला—"राजा, मंत्रवेत्ता योगी व सुवाकच्या गुरूचे वर्तन अन्यायाचे वाटत नाही का? आपला शिष्य सुवाक याला राजकन्या विद्युल्लतेविषयीं त्यानेच सांगितले होते ना? तो प्रयत्नात अयशस्वी होऊन परतल्यावर त्याला, तू मंत्रविद्या शिकायला अयोग्य आहेस असे म्हणणें, हे कसे काय न्याय्य व धर्माला अनुकूल होऊ शकेल? स्वतः कुरूप झाला असून राजकन्येशी विवाह करण्याचा आग्रह धरणारा वीरसेन स्वार्थीच नाहीं का? तसा स्वार्थी कोठे मिळेल का? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील!"

विक्रमादित्य म्हणाला—"योग्याच्या वागण्यात अन्याय अधर्म असा काहीच नाही. त्याने मंत्रविद्या शिकविण्यापूर्वी त्याच्या शिष्यात नीतिधर्म बुद्धी किती आहे, हे पाहून घ्यायचे ठरविले होते. जे घडले ते ऐकून घेतल्यावर सुवाक हा मंत्रविद्या शिकायला योग्य नाही, हे त्याने ओळखले. आता वीरसेनाच्या स्वार्थासंबंधी. सुवाक ज्या स्वार्थबुद्धीने राजकन्येशी विवाह करणार होता तें त्याने बोलतां-बोलतांच ओळखले. त्याच्याजवळ जी थोडी मंत्रविद्या होती तिचा उपयोग करून त्याने वीरसेनला कुरूप केले होते. त्याला पूर्ण मंत्रविद्या लाभली असती तर जगात त्याने किती अन्याय केला असता याची कल्पना वीरसेनला साहजिक झाली. म्हणूनच त्याची मंत्रविद्या निष्फल होऊन आपल्याला मूळ रूप आले हे सुद्धा त्याला कळले, त्याने जे केले ते सत् संकल्पानेच केले, स्वार्थबुद्धीने नव्हे!"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

शिवशिवणारी जीभ

आंबेवाडी येथे सोनदेव नावाचा एक सधन शेतकरी रहात असे. कोणी त्याच्याकडे आपल्या कामासाठी आला तर प्रत्येकाला तो 'कुचकामाचा' म्हणून त्याचा पाणउतारा करी.

एकदां स्वतः सोनदेवाला कामानिमित्त शेजारच्या गावी जावे लागले. फार रात्र झाली होती म्हणून कोणाच्या घरी न जाता धर्मशाळेत त्याला रहावे लागले. झोप येईना म्हणून तो खाटेवर या कुशीवरून त्या कुशीवर लोळत असतां शेजारच्या खोलीतून त्याला संभाषण ऐकू आले.

"तरमग तुम्ही उजाडल्यावर माझ्या बरोबर आंबेवाडीला येणार म्हणतां? पण तेथे तुम्ही कोणाच्या घरी उतरणार, नाही सांगितलेत?" एक आवाज.

"सोनदेवांच्या घरी!" दुसरा आवाज.

"कुचकामाच्या सोनदेवांच्या घरी, होय ना?" असा पहिला आवाज हंसत झाला.

त्या पाठोपाठ दुसरा आवाज घाबरल्यासारखा होऊन—"असे का म्हणालात हो? तुमच्या गावात सोनदेवाइतका कोणी श्रीमंत नाही, असे ऐकतो! मला एकुलता एक मुलगा आहे. सोनदेव घरदार व संपत्तीच्या बाबतीत आमच्या बरोबरीचे आहेत असे मला वाटत आहे. त्यांची मुलगी माझ्या मुलाला योग्य होईल, हे विचारण्यासाठीच मी आंबेवाडीला जातो आहे. त्यांच्या विषयी तुम्हांला जे माहीत आहे, ते सर्व सांगितलेत तर मी तिथवर जाण्याची गरजच रहाणार नाही."

त्यानंतर प्रथम आवाज झाला तो म्हणाला—"तसे तुम्ही मुळीच घाबरण्याचे कारण नाही हो! सोनदेव गावातले सर्वात

श्रीमती सुषमा गां

श्रीमंत व इस्टेटवाले गृहस्थ आहेत, यात संशय करण्याचे कारण नाही."

"असे होय? मग तुम्ही 'कुचकामाचे' सोनदेव असे कां म्हणाला होतां, तेव्हां?" सोनदेवाकडे मुलीला पाहायला जाणाऱ्या गृहस्थांनी विचारले.

तो गांववाला म्हणाला–"मी सोनदेवांच्या गावचाच. असे आहे पहा, सोनदेवांकडे कोणी गृहस्थ कामानिमित्त आला की तो कितीही मोठा असो, सोनदेव त्याला 'कुचकामाचा' म्हणून खिताब बहाल करतात. म्हणून सोनदेवांना थट्टेत 'कुचकामाचे' सोनदेव हे सर्व म्हणू लागले. पण हे आपसांतच हो! परंतु खिताब देण्याचा दुसरा काही अर्थ नाही!"

"म्हणजे सोनदेवांची जीभ जास्त शिवशिवते, असे म्हणाना!" असे म्हणत बोलणी करायला आलेले गृहस्थ म्हणाले.

सोनदेव हे सर्व संभाषण ऐकत होते, ते खाटेवरून उठून शेजारच्या खोलीत गेले. त्यांना पाहून आंबेवाडीचा रहिवासी घाबरला. परंतु सोनदेव त्याला न पाहिल्याचे सोंग करून शेजारगांवच्या पाहुण्यांना म्हणाले–"तुमचे सर्व बोलणे मी ऐकले. माणसाजवळ पैसा असला म्हणजे झाले. कोणाशी बोलावयाचे झाले तर त्यांची हेटाळणी करून बोलू नये, ही गोष्ट आमच्या गावकऱ्यांनी वेळीच सांगून माझी कानउघाडणी केली. तसे झाले नाही तर आपल्यासारखी थोर माणसं व्याही म्हणून कशी लाभतील?"

"हे ऐकून मला तुमचा चांगुलपणा व शांत स्वभाव कळला." भावी व्याही सोनदेवांना म्हणाला.

सोनदेव एक क्षणभर थांबून म्हणाले–"तुम्हांला हरकत नसेल तर बोलणी करायला आमच्या गावच्या पुरोहिताला बोलावून आणतो."

ती गोष्ट भावी व्याह्यांना मान्यच होती. तेव्हांपासून सोनदेवांनी आपली व्यर्थ बडबड बंद केली आणि शिवशिवणारी जीभ आवरली.

विदूषकाचे गणितज्ञान

कांचनगिरीचे महाराज कनकादित्य याने प्रजेच्या हितासाठी काही कामें करायचे ठरवून ती यशस्वी व्हावी यासाठी पद्धतशीर काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांची निवड करण्याकरितां एक परीक्षा ठेवली. त्या परीक्षेत सुनील, विनय व निर्मल हे तिघे प्रतिभावान आहेत हे सिद्ध झाले. या तिघांपैकी कोणी एक कोणत्याही बाबतीत आणखी दुसऱ्याहून कमी नाही किंवा हारवू शकणार नाही, हे कळले.

महाराजांनी या तिघांना अधिकारी म्हणून नेमून देशाच्या उन्नतीसाठी ठरविलेली कामे तिघांनी मिळून करण्यासाठी व्यवस्था केली. परंतु काही काळ लोटल्यावर हे तिघे ती कामें करीत असतां महाराजांना त्यांच्या कामांत ते यशस्वी होतील की नाही याबद्दल शंका वाटू लागली. त्याचे कारण कांचनगिरीशी तुलना करून पाहतां शेजारचे सर्व बाबतीत मागासलेले रजतगिरीचे राज्य. त्या राज्याने कमी वेळेत अनेक लोकहिताची कामें यशस्वीपणे पूर्ण केली होती. तेथे ही सर्व कामें करण्यात सुचींद्र नावाचा एकटा अधिकारी यशस्वी होऊ शकला.

कनकादित्य महाराजांनी एके दिवशी बोलतांबोलतां ही गोष्ट आपल्या अत्यंत विश्वासू अशा विश्वेश्वर याला बोलून दाखविली. ते म्हणाले–"आपल्या देशांत तिघे अधिकारी आहेत. पण रजतगिरीला एकटा सुचींद्र सर्व कामे कशी व्यवस्थित करत आहे आणि यशस्वी होत आहेत. त्याच्याकडे पाहिले तर आपले अगदी निरूपयोगी आणि कुचकामाचे वाटतात.

ते ऐकून विश्वेश्वर म्हणाला–"महाराज! सुचीन्द्र हा एक समर्थ अधिकारी आहे! तरी आमच्या अधिकाऱ्यापैकी प्रत्येक जण दोन-

श्री रा. कु. जोग

दोन सुचीन्द्रा एवढा आहे अशी माझी खात्री आहे. योग्यतेत कोणी सुचीन्द्रापेक्षां कमीनाही.

कनकादित्य हंसून म्हणाला–"आपल्या देशातल्या व्यक्तीचा अभिमान प्रत्येकाला असावा, तसे तू बोलतो आहेस."

महाराज म्हणाले ते न आवडल्या सारखे तोंड करून विश्वेश्वर म्हणाला–"मला गणित शास्त्रात चांगले पांडित्य आहे ही गोष्ट आजपर्यंत आपणांस सांगायला मला योग्य संधी लाभली नाही. मी थोडे कळावे म्हणून कुतूहलाने सुचीन्द्र आणि आपल्या अधिकाऱ्यांची तुलना करून पाहिली व काही हिशोब करून पाहिला. त्यामुळे मी आपणांजवळ तसे निवेदन केले."

तसें म्हटल्या बरोबर महाराजांच्या मनांत त्याच्या गणिताच्या ज्ञानविषयीं व त्याने लावलेल्या हिशोबाविषयी विचारावेसे वाटले. त्यांनी तसे विचारलेही.

"महाराज, आपण स्वतःच निवडलेल्या सुनील, विनय व निर्मल या तिघांपैकी कोणा एकाला एकट्याने तुलना करून त्यांच्या योग्यते विषयी पाहिले तर तो दोन सुचीन्द्रा एवढा ठरेल. परंतु त्यांच्यापैकी कोण्या दोघांनाच घेऊन तुलना करून पाहिले तर ते दोघे एकट्या सुचीन्द्राएवढेच ठरतील. आणखी एक आश्चर्यकारक गोष्ट अशी की आपल्या तिघां अधिकाऱ्यांना मिळून तुलना करून पाहिले तर एका सुचीन्द्रा एवढे सुद्धां होऊं शकणार नाहीत." विश्वेश्वर म्हणाला.

महाराज थट्टा करीत विश्वेश्वरला म्हणाले–"आपला प्रत्येक अधिकारी दोन-दोन सुचीन्द्रां बरोबर आहे. असा प्रारंभ करून तिघांनी मिळून प्रयत्न केला तरी एका सुचीन्द्राएवढे होऊ शकणार नाहीत. हे उलटें गणित ऐकले की तुला गणित शास्त्राचे केवढे ज्ञान आहे ह्याचा विचार जाऊन तुला साधा गुणाकार तरी येतो का, हा विचार मनांत येतो."

"महाराज, तुम्ही मला लहान आंकडे वाढवून लिहितां येत नाहीत असे म्हणालात तर ते मी एकवेळ मान्य करीत. परंतु मला गणित शास्त्रात प्रवेशही नाही, असे म्हणालात तर मात्र मी मान्य करणार नाही. आपण परवानगी द्याल तर आपल्या अधिकाऱ्यांची योग्यता कितपत आहे याविषयी मी केलेले गणित कसे आहे निवेदन करावे म्हणतो."

"ठीक, कर बघूं!" असे म्हटल्यासारखी महाराजांनी मान हलविली.

"आपल्या अधिकाऱ्यांची प्रतिभा, मेधाशक्ती व योग्यता आपणांस माहीतच आहे. अशा तिघां व्यक्तींवर सर्वांनी मिळून काम करा अशी एक जबाबदारी टाकली होती. एकाच तऱ्हेच्या योग्यता या तिघांचा त्यांची-त्यांची व्यक्तित्वें आणि अहंकार ही मिळून एकाच पातळीवर जायला मदत करू शकत नाहीत. म्हणून या तिघांना मिळून विचार केला तर एका सुचीन्द्राची ते बरोबरी करू शकणार नाहीत असें मी म्हटले. दोघे असतील तर सुखातील मतभेद झाला तरी एकाच्या विचाराशीं दुसऱ्याची विचार मिळणे शक्य आहे. म्हणून ते एका सुचीन्द्राची बरोबरी करू शकतील, असे मी म्हणालो."

महाराज म्हणाले–"बोल पुढे, थांबलास कां?" "अत्यंत प्रतिभावान व योग्य अशा आपल्या तिघां अधिकाऱ्यांपैकी कोणा एकाला आपण जबाबदारी सोंपविली असतीत तर तो दोघां सुचीन्द्रांची बरोबरी करू शकला असता असे मी खात्रीने म्हणू शकेन." विश्वेश्वर म्हणाला.

विश्वेश्वरने आपली बाजू स्पष्ट केल्यानंतर त्याच्या गणिताआड लपलेलें मर्म व प्रतिभावान व्यक्तीची मानसिक अवस्था कशी असते याची कल्पना महाराजांना झाली.

त्यानंतर महाराजांनी त्या अधिकाऱ्यांना पाळीपाळीने नेमून आपली आपली जबाबदारी संभाळायला सांगितले काही काळ लोटल्यावर महाराजांना आपल्या अधिकाऱ्यांची योग्यता विदूषकाने सांगितल्या प्रमाणेच नव्हेतर त्याहून ही जास्त असल्याचे आढळून आले.

उत्तम चित्र

अवंती नगरीची राजकन्या चित्रकलाप्रवीण व अत्यंत रूपवती होती. तिने आपल्या विवाहासाठी एक अट ठेवली होती. जगातल्या सर्वोत्तम सुंदर स्त्रीचे चित्र काढून जो राजकुमार आणील त्याच्याशीच ती लग्न करणार, अशी ती अट होती..

कित्येक राजकुमारांनी सुंदर दृश्यांची आणि एकाहून एक सुंदर स्त्रियांची चित्रें काढून आणली. त्यांतले जगांतली सर्वांत सुंदर अशी एकही नसल्याने राजकन्येने सांगितले आणि त्यांना आपला नकार कळविला. शेवटी मगध देशाच्या राजकुमाराने आणलेले चित्र पाहून राजकन्येने मान्य केले की त्यातली स्त्री जगांत सर्वांत सुंदर आहे.

ते चित्र आणखी कोणाचे नसून अवंतीच्या राजकन्येचेच होते !

लग्न थाटामाटाने झाले. त्यानंतर अवंतीच्या राजकन्येने नवऱ्याला विचारले–"काय हो. तुम्ही हे कसे ठरविलेत की जगातल्या राजकन्येत मीच सर्वात सुंदर आहे म्हणून ?"

"त्यात आश्चर्य करण्यासारखे असे काय आहे ? तुझ्या जागी आणखी कोणी असती तर मी तिचेच चित्र काढले असते !" मगधचा राजकुमार थोडे मंदहास्य करीत म्हणाला.

राजकुमारी प्रथम खजिल झाली नंतर नवऱ्याच्या हुशारीची मनोमन स्तुती करून थोडी हंसली.

माहूत राजा झाला

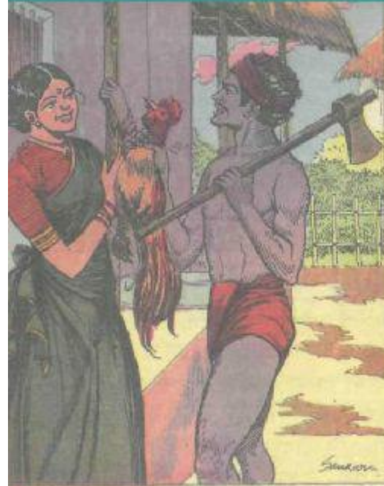
ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्व वाराणसी जवळच एक साधू म्हणून रहात होते. ते भिक्षेकरिता एकदां राजधानीत गेले आणि एका माहूताच्या घरा समोर येऊन उभे राहिले. हा माहूत हत्ती धरण्यात व त्याला काबूत ठेवण्यात मोठा पटाईत होता. तो राजाच्या गजशालेचा प्रमुख होता.

बोधिसत्वांना पाहून माहूताने त्यांना अत्यंत श्रद्धा भक्तिपूर्वक नमस्कार केला आणि त्यांना घरात बोलावून घेतले. त्यांना जेवायला वाढले आणि अत्यंत नम्रपणे म्हणाला–"आपण काही दिवस तरी माझ्या घरी माझे आतिथ्य स्वीकारावे, अशी विनंती करतो आहे."

बोधिसत्व एक आठवडाभर माहूताकडे अतिथि म्हणून राहिले. परत जातांना त्यांनी त्याला आशीर्वाद दिला की आयुष्यभर सुखी रहा. त्या आशीर्वादामुळे माहूताचे आयुष्य सुखी झाले.

एक दिवशी रात्री गावातल्या एका देवळाच्या मंडपात एक लाकूड फोड्या झोपला. शेजारीच काही झाडे होती. त्यांपैकी एका झाडावर काही कोंबड्या झोपल्या होत्या. झाडाखाली काहीतरी खुडबुड झाली तेव्हां एका कोंबड्याची झोप मोडली व त्याने पंख पसरून फडफडविले तेव्हां एक वाळकी काटकी खालच्या फांदीवर झोपलेल्या कोंबड्याच्या अंगावर पडली. त्यामुळ त्याची झोप मोडली.

त्या कोंबड्याने रागाने पाहिले आणि म्हणाला–"इतका गर्व चांगला नाही ! मी कोण आहे असे वाटले तुला? मी सामान्य कोंबडा नाही. माझं मांस

खाणाऱ्याला खूप मोठे धन लाभेल, समजलास !"

ते ऐकून वरच्या फांदीवरचा कोंबडा खदखदां हसून म्हणाला–" माझं मोठे पण तुला माहीत नाहीसे दिसते आहे. माझं मांस खाणारा खात्रीने राजा होईल." त्याने आपल्या थोर पणाचे गुपित उघड सांगितले.

तें संभाषण लाकूडफोड्याने ऐकले आणि त्याला फार आनंद झाला. तो काही वेळे हालचाल केल्याशिवाय व काही आवाज केल्या शिवाय पडून राहिला. पुन्हां कोंबडे झोपी जातील असा विचार करून तो जागा राहिला आणि काही आवाज केल्याशिवाय झाडावर चढला. तो राजाच करणारा कोंबडा आहे तर नुसता धनी करणारा कोंबडा हवा कशाला असा विचार करून त्याने खालाच्या फांदीवरच्या कोंबड्याला सोडले आणी वरच्या कोंबड्याला जाऊन धरले आणि खाली उतरून आला. तो घरी गेला.

घरी पोंचतांच त्याने बायकोला बोलावून विचारले–"तुला माहीत आहे का, तू राणी होणार आहेस."

त्याची बायको रागाने म्हणाली– "असल्या गप्पा नको मारूस माझ्या जवळ. मी लाकूड फोड्याची बायको आहे, त्याच्याशी लग्न केले आहे. मला त्यात समाधान आहे !"

लाकूडफोड्या मोठ्याने हंसून म्हणाला– "होय, लाकडे फोडून आयुष्य घालविणारा तुझा नवरा सिंहासनावर बसणार आहे. हा पहा कोंबडा पहिल्याने त्याचे मांस शिजवून तयार कर." असे सांगून त्याने तो कोंबडा बायकोच्या हातात दिला व त्या कोंबड्याचा महिमा बायकोला सविस्तर सांगितला.

त्याच्या बायकोला जो आनंद झाला तो एवढा तेवढा नव्हता. तिने लगेच कोंबडा कापून त्याचे मांस शिजविले. लाकूड फोड्या बायकोला म्हणाला– "आपण प्रथम नदीवर जाऊन आंघोळ करू या. नंतर जेवू या."

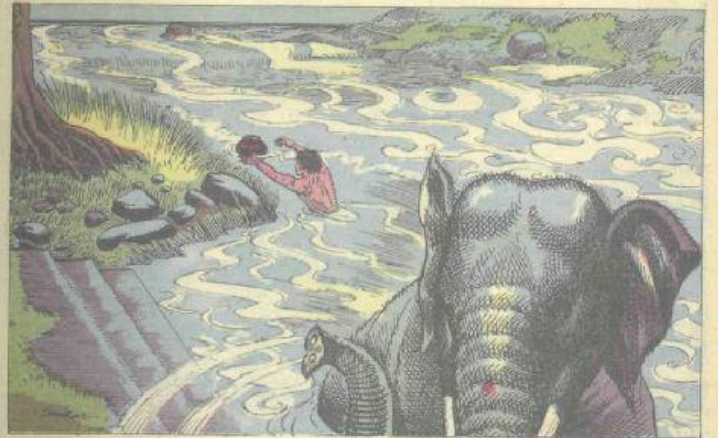
दोघांनी थोडा भात व त्या बरोबर कोंबड्याचे मांस एका मडक्यात ठेवले आणि त्याचे तोंड घट्ट बंद करून नदीवर ते नेऊन स्नानाला गेले.

त्यांनी मडके नदीकाठावर एका जागी ठेवले आणि नदीत स्नानाला उतरले. एकाएकी नदीचे पाणी वाढू लागले, आणि काठावर ठेवलेले मडके पाण्याच्या प्रवाहात वाहू लागले.

लाकूडफोड्या डोके आपटू लागला व म्हणाला–"मी राजा आणि तू राणी होण्याचे भाग्य दिसत नाही; काय करायचे ?" दोघे दुःख करीत घरी परतले.

त्या वेळी नदीच्या काठाकाठाने दूर अगदी खाली बोधिसत्वांचे आतीथ्य करणारा माहूत नदीत एका हत्तीला धुवून स्नान घालीत होता. त्याला नदीच्या प्रवाहात वहात असलेले मडके दिसले. त्याने ते मडके पकडले आणि तोंड उघडून पाहिले तर थोड्याच वेळा पूर्वी शिजवलेले मांस व भात होता. तो चकित झाला. त्याला खूप भूक लागलेली होती. त्याने लगेच भात व मांस पोटभर खाऊन घेतले.

ही गोष्ट घडली त्याच्या तिसऱ्या दिवशी वाराणसी नगरावर शत्रुसैन्याची स्वारी झाली. राजाने माहूताचा वेष धारण केला आणि माहूताला राजाची वस्त्रे व आभूषणें धारण करायला लावली. आपण माहूताच्या

वेषात असलो तर आपल्या जिवाला धोका राहणार नाही या विचाराने राजाने हे सर्व केले होते.

स्वारी करून आलेल्या शत्रूने राजाला जिवंत धरायचा विचार केला होता. म्हणून राजाला न मारतां त्याच्या हत्तीच्या माहूताला वार करून राजाला जिवंत धरून न्यायचा घाट घातला. त्यांनी माहूताचा वेष करून बसलेल्या राजावर बाणवृष्टी करून त्याला ठार केले. राजा होऊन अंबारीत बसलेल्या माहूताला शत्रूचा डाव कळला. तो रणांगणावरून पळून न जातां शत्रूचा सूड उगवायचे ठरवून त्याने शत्रूला शौर्याने तोंड दिले.

त्यामुळे वारणासीच्या सैनिकां मध्ये उत्साह वाढला व घनघोर युद्ध झाले. वाराणसीचे सैनिक भुकेल्या सिंहासारखे शत्रुसैन्यावर चवताळून तुटून पडले. कित्येक शत्रुसैनिक हताहत झाले. जे उरले ते रणांगणावरून पळून गेले. युद्ध थांबले आपल्या विजयाला कारण आपले महाराज नसून त्यांचा माहूत होता ही गोष्ट मंत्र्याच्या व दरबारी लोकांना माहीत होती. राजा मरण पावला तेव्हां दुसऱ्या राजाची निवड करणे आवश्यक होते. मृत महाराजांना मूलबाळ नव्हते.

राजाचा मुख्य पुरोहित म्हणाला– "महाराजांनी स्वत:च राजवस्त्रे व आभूषणे आणि राजमुकुट माहूताला दिला. तेव्हां आपल्या राजा होण्यालायक हा माहूतच आहे"

"आपले म्हणणे बरोबर आहे. माहूताच्या पराक्रमा मुळेच नाहीका आपण विजयी झालो! शत्रू पळून गेला व वारणीसीचे रक्षण झाले. म्हणून सिंहासनारूढ होण्यास माहूतच अधिकारी आहे." प्रधान म्हणाला.

सेनापती व इतर सर्व प्रमुख अधिकारी, पुरोहित आणि प्रधानाचे अनुमोदन मिळाल्यामुळे माहूतच राजा झाला. त्याच्या इच्छेनुसार बोधिसत्वांची मुख्य सल्लागार म्हणून नेमणूक झाली.

छत्रपती शिवाजी–२

आपला राजा शिवाजी मोंगलांच्या कैदेतून सुटून सुखरूप परत आल्याबद्दल महाराष्ट्रभर उत्सव झाले. इ.स. १६७४ यावर्षी शिवाजी 'छत्रपति' ही पदवी धारण करून सिंहासनारूढ झाले.

महाराष्ट्र व मोंगल यांची युद्धे वारंवार होऊ लागली. शिवाजीने आपल्या आदर्श वागणुकीने, अपूर्व धैर्य व साहसाने आपल्या अनुयायांचा उत्साह वाढविला. त्याचे एक सेनापती बाजी प्रभू यांनी एकदां आपले महाराज सुरक्षित प्रतापगडावर पोंचावे म्हणून पावनखिंडीत आपले प्राणार्पण करून शत्रूला अडवून ठेवले.

हारलेल्या शत्रूशी शिवाजीचा व्यवहार गौरवपूर्ण असे हिंदूधर्माचा अभिमान असूनही इतर धर्मियांशी शिवाजीचा व्यवहार अत्यंत औदार्यपूर्ण असे. एकदां शिवाजीला कुराणाची प्रत लाभली होती. ती त्याने एका मुस्लिम धर्मावलंबियाला भेट म्हणून दिली.

कल्याणचा सुबेदार त्याची सून अबाजी सोनदेवाच्या हाती सांपडली. तिला अबाजी सोनदेवाने भेट म्हणून शिवाजी कडे पाठविली. तिला पाहतांच शिवाजी म्हणाला—"माझी आई इतकी सुंदर असती तर आम्ही पण सुंदर झालो असतो!" असे सांगून तिला बहुमूल्य वस्तूभेट म्हणून देऊन शिवाजीने कल्याणच्या सुबेदाराकडे परत पाठविले.

धर्मासंबंधी प्रवचन ऐकण्यात शिवाजीला फार आनंद वाटत असे. एकदा संत तुकारामाचे कीर्तन ऐकत असतां ती गोष्ट शत्रूला कळली. लगेच शत्रुसैन्याने वेढा दिला व शिवाजीचा शोध काढू लागले. त्यावेळी शिवाजीसारख्याच एका व्यक्तिला तेथून पळून जाताना शत्रूने पहिले व त्याचाच पाठलाग करीत निघाले. प्रवचन संपल्यावर शिवाजी सुखरूप घरी पोचला.

समर्थ रामदास यांच्या सहवासात राहणे शिवाजीला फार आवडे. परंतु त्याहून थोर कामें करण्याची शक्ती शिवाजीत आहे हे ओळखून श्रीसमर्थांना आपल्या दारासमोर भिक्षेला आलेले पाहून शिवाजीने आपले सारे राज्यच त्यांना समर्पित केल्याचे लिहून तो कागद समर्थांच्या भिक्षापात्रात टाकला.

धर्मांवर अवलंबून असलेले साम्राज्य स्थापन करून त्याची प्रतिष्ठा वाढव असा उपदेश रामदास स्वामींनी शिवाजीला केला. त्या थोर कार्यात शिवाजी मग्न झाला. हिन्दूच्या देवालयांच्या निर्मितीलाच नव्हे, तर मुसलमानांच्या मशीदी बांधण्यासाठी सुद्धा शिवाजीने सहाय्य केले त्याने कोणत्याही धर्माचा द्वेष केला नाही. धर्मविरोधी कार्यांचा त्याने निरोध केला.

शूर, साहसी व फार मोठा पुजारी अशा शिवाजीने त्रेपन्न वर्षांचा असतांना डोळे मिटले. (इ.स. १६८० मध्ये) त्याच्या मृत्यूमुळे फक्त महाराष्टीयांसच नव्हे, तर औरंगजेबाने ज्यांचा ज्यांचा छळ केला त्या सर्वांना अत्यंत दु:ख झाले.

शिवाजीनंतर त्याचा ज्येष्ठ पुत्र संभाजी राजा झाला. त्याने शौर्य व पराक्रम गाजवून नऊ वर्षे राज्य केले. त्याने मोंगलांच्या अत्याचारांपासून प्रजेचे संरक्षण केले. मोंगलांच्या सैन्याचा अधिकार स्वत: औरंगजेबने घेतला असूनही महाराष्ट्रीयांनी संभाजीच्या नेतृत्वाखाली त्याला तोंड दिले म्हणून औरंगजेबाची डाळ शिजली नाही.

संभाजी झोपलेला असतांना संधी साधून मोंगलांनी त्याला कैद केले. इ स. १६८९ मध्ये संभाजी कैदेत असता नाही मोगलांच्या दुष्ट कृत्याचे खंडन करीत राहिला- त्याचा निरनिराळ्या प्रकारे छळ करून औरंगजेबाने संभाजीचा वध केला.

संभाजीच्या वधाने महाराष्ट्रियांचा क्रोध जास्तच भडकला. त्यांनी गनिमी काव्याने युद्ध करून औरंगजेबाला 'नको जीव' करून सोडले. संधी मिळेले तेव्हा मोंगलांच्या सैन्यावर छापे मारून त्यांनी औरंगजेबाला जेरीस आणले. महाराष्ट्रीयांस जिंकण्यासाठी औरंगजेबाने शभरा प्रयत्न केले. परंतु त्याची शक्ती हळूहळू क्षीण होत गेली.

संभाजी नंतर त्याचा धाकटा भाऊ राजाराम राजा झाला. त्याने राजधानी प्रथम जिंजीला व नंतर साताऱ्याला नेऊन तेथून मराठ्यांचे नेतृत्व केले. इ. स. १७०० मध्ये राजारामने आपला देह ठेवेपर्यंत युद्ध करीत राहिला. त्याच्या मृत्यूनंतर त्याची राणी ताराबाईने राज्यसूत्रे हाती घेऊन मराठ्यांचे नेतृत्व समर्थपणे केले. त्याच्या शेवटापर्यंत शांती मिळाली नाही.

गाढवाची किंमत

कैरो शहरात एक सावकार रहात असे. तो अत्यंत लोभी होता. त्याच्याकडे येणाऱ्या गिऱ्हाइकांकडून तो त्यांची गरज पाहून कमी जास्त व्याज घेत असे. गरजू लोक देतही.

त्याला तो फार हुशार म्हणून फार घमेंड होती. तो म्हणत असे–"काय वाटते त्यांना मला फसवणारा या जगात कोणी नाही, म्हणावे."

एकदा चार तरुण मुलांच्या मनात आले या सावकाराची खोड मोडली पाहिजे. कांही तरी उपाय योजून ते निघाले. त्यांच्या पैकी एक एका गाढवावर बसून त्या सावकाराकडे जाऊन म्हणाला–"अहो, माझ्या जवळ दीनार आहेत, पण मला मोड हवी आहे हो!"

"देतो की! परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेवा, मला थोडं कमीशन मिळालं पाहिजे." असे सांगून सावकार मोड मोजू लागला. इतक्यात कोठून तरी त्याचे तिघे तरुण मित्र आले आणि गाढवाकडे फार लक्षपूर्वक पाहू लागले. त्यांच्या पैकी एकजण कांहीतरी गुपित सांगितल्यासारखा हलक्या आवाजात म्हणाला–"हाच तो! तेच गाढव!"

"खरंच का?" उत्साहाने दुसरा तरुण त्याला विचारू लागला.

"कोणास ठाऊक? मला नाही खरं वाटत." तिसरा म्हणाला.

"गप्प रे! आपल्याला पाहिजे असलेले गाढव हेच! केवढ्याला विकेल विचारून तर पाहूया त्याच्या मालकाला." इतर दोघे म्हणाले.

ते गाढवावर बसलेल्या तरुणाजवळ जाऊन विचारू लागले–"तू आपलं हे गाढव केवढ्याला विकणार?"

श्री स. ना. श्रीखंडे

"विकायचं म्हणतां? मी विकणार म्हणून तुम्हांला कोणी सांगितले, हे आधी सांगा!" गाढवाचा मालक म्हणाला, तोंडावर आश्चर्याचा आव आणीत.

"तू हे गाढव विकलेच पाहिजेस! शंभर दीनार देतो! तिघे म्हणाले.

सावकार ऐकून थक्कच झाला. इतकी किंमत! किती तरुण व दणकट गाढव झालं म्हणून फार तर दहा दीनार किंमत होईल. त्याहून जास्त मिळणेंच शक्य नाही.

यावेळी तिघे तरुण थोडे चिडल्यासारखे होऊन म्हणाले–"उगाच वेळ घालवू नकोस! आम्ही एक हजार दीनार देतो. देतोस का, बोल!" हे सर्व त्यांचे उघड-उघड नाटकच होते.

सावकाराचा कानावर विश्वास होईना. तो घाईघाईने त्या तरुणांना म्हणाला–"तुम्हांला गाढवाची इतकीच गरज असेल तर एकच काय. दोन विकायला तयार आहे, एकेक हजाराला, काय म्हणतां?"

ते तरुण सावकार म्हणाला ते ऐकून हंसू लागले व गाढवाच्या मालकाला म्हणाले–"दोन हजार दीनार! ही किंमत बरोबर नाही, म्हणतोस का?" त्यावेळी ते त्या गाढवाची फार गरज असल्या सारखे पहात होते.

"तुम्ही खरोखरच गाढव विकत घेणार असलात तर दहा हजार दीनार द्या. ही किंमत फार कमी आहे, हे मी सांगण्याची गरज नाही. तुम्ही समजूत दार आहां!" गाढवाचा मालक म्हणाला.

"इतके पैसे आमच्या जवळ नाहीत. अगदी शेवटचे सांगतो पांच हजार देतो. देऊन टाक!" तिघे तरुण म्हणाले.

"दहा हजाराला एक कवडीसुद्धा कमी नाही! गाढववाला म्हणाला.

"इतका हट्टीपणा करू नये रे!" तिघे तरुण म्हणाले.

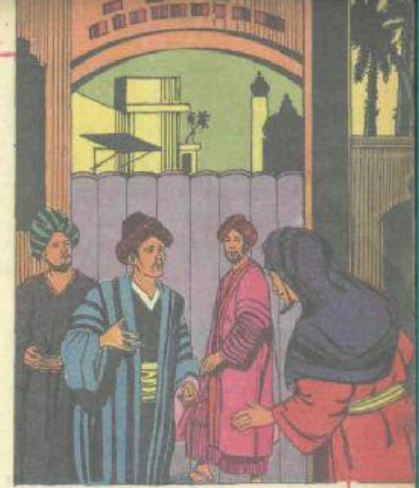
"मला हट्टी म्हणणारे तुम्ही कोण रे? माझ्या गाढवाची किंमत मी मागितली तेवढी द्यायची असेल तर द्या. नाही तर चालू लागा!" गाढववाला म्हणाला राग आल्याचा आव दाखवून.

त्या बरोबर बाचाबाची वाढली आणि त्यांचे भांडणही झाले काही वेळ. शेवटी गाढववाला तरुण इतर तिघांना म्हणाला–"तुमच्या बोलण्याची रीत मला मुळीच आवडली नाही. तुम्ही दहा हजार दीनार दिलेत तरी मी आपले गाढव तुम्हांला देणार नाही."

तिघे तेथून निघाले आणि रस्त्याच्या बाजूला एक झाड होते त्याच्या सावलीत जाऊन बसले.

सावकार गाढवाच्या मालकाला म्हणाला–"अरे वेडचा पोरा! एका मरतुकड्या गाढवाला पांच हजार दीनार किंमत स्वप्नातही कधी ऐकली नाही. माझं ऐक आणि देऊन टाक!"

"अहो, माझ्या गाढवा विषयी एक गुपित आहे, ते तुम्हांला माहीत आहे का? त्याला अद्भुत शक्ती प्राप्त आहेत. त्याला रस्त्यावर नाही, जायचे त्या दिशेला जाऊ दिले तर ते कोठे निधी दडलेला असेल तर तो आम्हांला ते दाखविते." गाढवाचा मालक म्हणाला. नंतर गाढवाचा मालक गाढवाला घेऊन शेजारी एक सखताचे दुकान होते त्याच्या समोर जाऊन उभा राहिला.

झाडाखाली बसलेले तिघे तरुण सावकाराकडे आले आणि म्हणाले–"या मूर्ख पोराला राग आलेला दिसतो आहे. तो हे गाढव आम्हांला विकणार नाही. आमच्या करितां तुम्ही घ्या. दहा हजारच दीनार घे, म्हणावे. तुम्ही केलेल्या मदती बद्दल शंभर दीनार देऊ."

"शंभर? नाही पुरायचे!" असे म्हणत सावकाराने मान हलविली.

"तरमग दोनशें घ्या! तो जाण्यापूर्वी जाऊन विकत घ्या." असे म्हणत तिघे तरुण सावकाराच्या जणू गळीच पडले.

सावकार गाढवाच्या मालकाजवळ गेला आणि दहा हजार दीनाराला गाढव

देतोस का, विचारू लागला. गाढववाला त्या गोष्टीस कबूल झाला. सावकाराने दहा हजार दीनार आणून दिले आणि गाढव घेऊन गेला.

तो त्या तिघां तरुणांजवळ येऊन म्हणाला. तुम्हांला हे गाढव हवे असेलतर वीस हजार दीनार दिले पाहिजेत. ते तुम्हांला मान्य नसेल तर मीच गाढव ठेवून घेतो."

तरुणांनी गाढवाकडे लक्षपूर्वक पाहिले व म्हणाले–"आम्ही इतके दिवस हे गाढव विकत घ्यायचे म्हणत होतो तेच हेना की नाही, असा संशय आम्हांला होतो आहे. तूच ठेवून घे!" असे म्हणत तेथून निघून गेले.

सावकार संतापला. त्याचे सर्व अंग रागाने थरथर कांपू लागले. म्हणाला– "थांबा! मी त्याला दिलेल्या दहा हजार दीनारां बरोबर सहाय्य केले तर दोनशे दीनार देण्याचे तुम्ही कबूल केले होते ते दोनशे दीनार जोडून द्या आणि गाढवाला घेऊन जा."

"तूच ते गाढव ठेवून घे, म्हणून सांगितले ना आम्ही!" म्हणत तिघे तेथून निघून गेले.

सावकार मोठ्याने ओरडून म्हणाला– "वाटेने जाणारे सर्व गृहस्थ हो, थांबा!"

रस्त्यावरून जाणारे दहा एक जण तेथे जमले व विचारू लागले–"काय भानगड आहे?"

सावकाराने तिघां तरुणाकडे बोट दाखवून म्हटले–"त्या सद्‌गृहस्थांनी विकत घे म्हटले म्हणून हे गाढव मी दहा हजार दीनार देऊन विकत घेतले. आतां हे लोक माझ्या कडून ते विकत घ्यायला तयार नाहीत."

"दहा हजार देऊन गाढव विकत घेतलेस? म्हणजे तू इतका का खुळा आहेस?" एक जण म्हणाला. सर्व पोट धर धरून हसत निघून गेले.

खरोखरच सावकाराचे जे नुकसान झाले ते किती? नऊहजार नऊशे पंचाण्णव दीनार! त्याने विकत घेतलेल्या गाढवाची किमत पांच दीनाराहून जास्त नाही.

राक्षसिणीचे उपकार

नारायणपूर गांवी भीमू नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. तो गुणवान आणि हुशार होता, परंतु स्वभावाने थोडा आळशी होता. त्याच्याजवळ वडिलांनी बांधून ठेवलेले एक झोंपडे व त्याच्या चारी बाजूची जमीन तेवढी होती. हुंडा दाग-दागदागिने वगैरे देण्याची शक्ती नसलेल्या एका गरीब माणसाने त्याला आपली मुलगी देऊन आपला जांवई करून घेतले. मुलीचे नाव होते मैथिली.

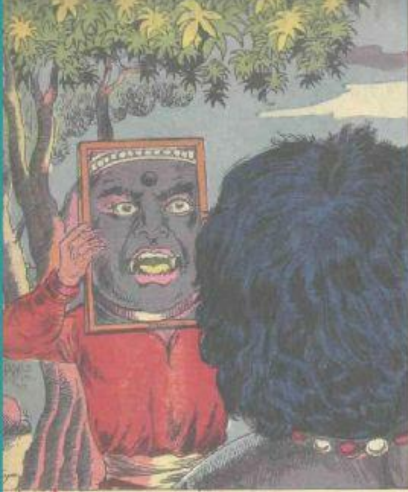
सासरी आल्या बरोबर तिने नवऱ्याचा आळशीपणा घालविण्यासाठी अनेक प्रयत्न करून पाहिले. परंतु भीमूत काही बदल झाला नाही. या सर्व प्रयत्नांचा काही उपयोग नाही, असा विचार करून तिने झोपडीच्या चारी बाजूला जी पडीत जमीन होती तीत केळीची व नारळाची रोपें लावली आणि उरलेल्या जमिनीत भाजी-पाला लावण्यासाठी जमीन खणून खत घालून आळीं केली.

केळयाची रोपे मोठी झाली आणि केळयाचे घोस आले. ते घोस काढून तिने शहरातल्या बाजारात जाऊन विकून यायला नवऱ्याला सांगितले.

त्यादिवशी भीमूची संवयीप्रमाणे कोठे जायची इच्छा नव्हती. तरी बायकोच्या सांगण्यावरून त्याला जावेंच लागले. तो घोस खांद्यावर ठेवून रस्त्यावरून निघाला तेव्हां मैथिलीने मागून हाक मारली व म्हणाली–"वाटेत जंगल आहे, कोठे तरी चांगलीशी गार सांवली पाहून झोपाल बरं का? झोपी जाऊ नका. काळोख पडायच्या आत घरी परत या." असे सांगून तिने त्याला सावध केले.

भीमूने बाजारांत केळ्यांचा घोस विकला आणि आलेल्या पैशातून एक

श्री श. स. नखाते

पावली खर्च करून काहीतरी गोड विकत घेऊन खाल्लें. उरलेले पैसे उपरण्याच्या पदराला बांधून ठेवले. बांधताना त्याला मैथिलीची आठवण झाली. ती काही दिवसांपासून एका फुटक्या आरशात तोंड पाहून कुंकू लावीत असे. तेव्हां बायकोला एक आरसा विकत घेऊन जावा, असें त्याच्या मनात आले.

परंतु आरसा वगैरे चौकशी करून विकत घेतां घेतां दुपार झाली. तो एका चिंचेच्या झाडाखाली चांगली दाट सावली होती, तिथे झोंपला. त्याला एकदम अंग मोडून आल्यासारखे झाले. त्याने आरसा बाजूला ठेवला आणि गाढ झोपी गेला.

त्या झाडावर एक ब्रह्म राक्षसीण रहात होती. ती त्यावेळी घोरत पडलेली होती. काही वेळाने भीमू झोपला होता. त्याच्या अंगावर उन्हें आली. सूर्यकिरणांचा एक झोत त्याने नवीन घेतलेल्या आरशावर पडला. त्याची किरणे उलटून ब्रह्म-राक्षसीच्या तोंडावर जाऊन पडली आणि राक्षसिणीची झोप मोडली.

ती रागाने उठली तेव्हां तिची नजर झाडाखाली झोपलेल्या भीमूवर पडली. तिने रागाने त्याला विचारले–"कोणरे तो? माझ्या झाडाखाली येऊन झोपायची तुझी हिम्मत कशी काय झाली?" असे दटावून ओरडत डोळे वटारून तिने उडी मारली.

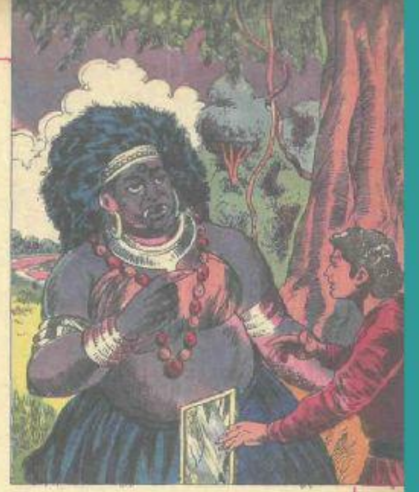
भीमू दचकून उठून बसला. त्याला समोर मोठ-मोठ्या जटा असलेली राक्षसीण दिसली. तिचे दांत मोठे होते आणि रूप भयंकर होते. त्याने तिच्या व आपल्या मध्यें आरसा धरला व तिच्याकडे पाहू लागला.

राक्षसिणीला आरशात तिचे रूप दिसले व तिला वाटले की झाडाखाली आणखी एक राक्षसीण असावी. तिने आश्चर्यचकित होऊन टाळया वाजविल्या व म्हणाली–"माणसाचे शरीर आणि ब्रह्म राक्षसीचे डोकें! आश्चर्य आहे! तू माझ्या सारखाच ब्रह्मराक्षस असशील तर ही मोठी विद्या तू कोठे शिकलास?" तिने भीमूला विचारले.

तो प्रश्न ऐकून भीमूने चकित होऊन जो आरसा त्याने तोंडाआड धरला होता, बाजूला ठेवला. ब्रह्मराक्षसी आणखी जास्त चकित होऊन म्हणाली–"आतां तुझे तोंड माणसाच्या तोंडासारखे झाले आहे. या वेळी तुला पाहिजे असेल तर तुला माणसांमध्ये जाऊन वेळ घालवायचा असेल तर ते शक्य होईल. मला माणसांमध्ये जाऊन रहावेसे वाटते. तू मला मदत कर, तू मला माणसासारखा करू शकशील का?"

ते ऐकतांच भीमूच्या मनात एक विचार आला. आतांपर्यंत मला लोक आळशी रिकामटेकडा समजत आले. आपण ब्रह्म राक्षसिणीला माणूस करू शकलो नाही तरी तिच्या राक्षसी स्वभावाला बदलून तिला माणसांमध्यें केले तर लोक आपल्याला ब्रह्मदूत मानू लागतील.

भीमू असा विचार करून ब्रह्म राक्षसीला म्हणाला–"होय, मी तुला माणूस करून टाकतो, परंतु तू त्या आधी माणसाच्या सर्व संवयी शिकून घेतल्या पाहिजेस. तू आपला क्रूर स्वभाव सोडून माणसाचा साधु स्वभाव घेतला पाहिजेस. तेव्हा

माझ्या सारखे मनुष्य रूप तुला येईल."

"ठीक, तू म्हणशील, सांगशील ते मी सर्व शिकून घेईन." ब्रह्म राक्षसीण उत्साहाने म्हणाली.

भीमू तिला माणसामध्ये जी नाती-गोती असतात तीं, वागण्याची रीत आणि कसे बोलायचे, हे समजाऊन सांगून काळोख पडू लागला तेव्हां म्हणाला–"उद्यां काळोख पडल्यावर इकडे येतों. तुला पूर्णपणे माणूस करायला सहा महिने तरी लागतील."

तो चांगला काळोख पडल्यावर घरी आला तेव्हां त्याची वाट पहात बसलेली मैथिली म्हणाली–" आतां तरी आलात!

अहो, मी किती घाबरले होते म्हणून सांगू! नाही नाही ते विचार मनांत येत होते." तिच्या बोलण्यांत थोडा राग होता.

आपण मैथिलीला ब्रह्म राक्षसीची गोष्ट सांगितली तर ती घाबरून जाईल, म्हणून त्याने ती गोष्ट गुप्तच ठेवली. त्याने आणलेला नवा आरसा पाहून मैथिली खूष होऊन गेली.. दुसऱ्या दिवशी सूर्यास्त होऊन गेल्यावर भीम बायकोला 'हा आलोच' असे सांगून घरातून बाहेर निघाला. इतका आळशी माणूस हा, आणि या वेळी कोठे निघाला असावा असा विचार करून मैथिली चकित झाली. त्या रात्री भीमू ब्रह्म राक्षसीला माणसाची राहणी, आचार विचार, शृंगार वगैरे विषयी सांगू लागला. त्यानंतर बरीच रात्र झाल्यानंतर घरी आला. येताच बायकोने विचारले–"कोठे होता हो, इतकी रात्र होईपर्यंत?"

भीमू बराच थकला असल्याचे सोंग करून पोंचतांच खाटेवर आडवा झाला. दुसऱ्या दिवशी तो जंगलांत निघाला तेव्हां त्याने ब्रह्म राक्षसीत बराच बदल झाला असल्याचे ओळखले. तिने माणसांत जशी वस्त्राभूषणे घालतात तसा थाट माट केला होता. आपली लांब-लांब नखें काढून टाकली होती. नंतर कालव्यात स्नानही केले होते आणि डोक्यात फुले खोचली होती.

भीमूने तिची स्तुती केली व म्हणाला– "मी तुला सांगतों ते कळू लागले आहे. तुला आणखी पुष्कळ शिकावयाचे आहे." असे सांगून माणसामध्ये बोलताना कसे हळू बोलावे हे सांगितले.

त्या रात्री घरी पोंचतांच बायको म्हणाली–"दररोज कोठे जाता हो रात्रीचे? तुमचा आळस कमी होत चालला आहे. हे चांगलेच आहे. परंतु तुम्ही जातां कोठे ते तर सांगाल!" असे म्हणत थोडी रागावली.

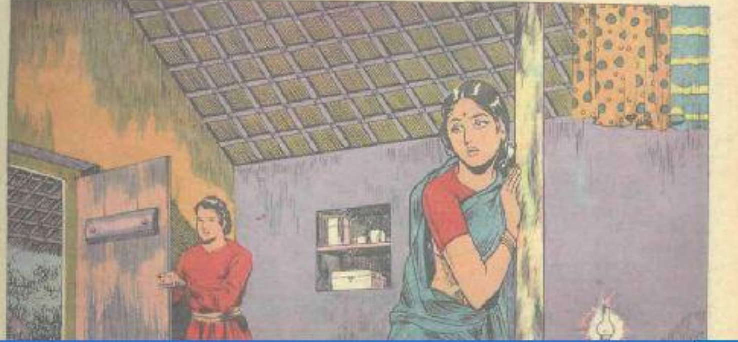
भीमू उलट काहीच बोलला नाही. मैथिली आरडा ओरडा करू लागली. त्यावरून दोघां नवराबायकोंचे भांडण झाले. तरी ब्रह्मराक्षसीला माणसासारखे करून मनुष्यवस्तीत आणायचा हट्ट भीमूने सोडला नाही. भीमू बायको जे म्हणे ते शांतपणे ऐकून घेत राहिला.

एके दिवशी रात्री ब्रह्म राक्षसी भीमूला म्हणाली–" तू माझ्यासाठी फार कष्ट सहन करीत आहेस. तुझे हे श्रम मी वृथा जाऊ देणार नाही."

ते ऐकून भीमूला वाटले की ब्रह्म राक्षसीकडून आपणांला द्रव्यलाभ होणार आहे.

एक दिवशी रात्री बायकोने विचार केला की पाहू या तरी नवरा रात्रीच्या वेळी कोठे जातो ते. मैथिली एक चिंचेची डहाळी घेऊन नवऱ्याच्या पाठोपाठ निघाली. भीमू ब्रह्म राक्षसिणीकडे जात असल्याचे

पाहून ती घाबरून जाऊन एका झुडपा आड लपून बसली.

ब्रह्म राक्षसीण भीमूला म्हणाली–"माणसांच्या संवयी मला येतील अशा शिकविल्यास, हे चांगले झाले. आतां मला माणसांसारखं गायला शिकव."

भीमू त्याला जे एक गाणे म्हणतां येत होते ते उच्च स्वरात गाऊ लागला. ब्रह्म राक्षसीण त्याचे अनुकरण करून गाऊं लागली.

ते पाहून मैथिलीच्या मनांतले ब्रह्म राक्षसीविषयीचे जे भय होते, ते नाहीसे झाले. तिने हातातली चिंचेची डहाळी बाजूला टाकली आणि झुडपांतून बाहेर आली. म्हणाली–"आतांपर्यंत तू जे महत्वाचे काम करीत आलास ते हेच का? खरोखरच तुझ्यात होता तो आळसटपणा पार नाहीसा झाला. प्रथम शिष्याला चांगला नीतिधर्म शिकवावा!" असे सांगून ब्रह्म राक्षसिणीला चिंचेच्या डाहाळीने बडवू लागली.

ब्रह्म राक्षसी ओरडली–"वांचवा! ती कोण आहे? ब्रह्म राक्षसिणीसारखीच आहे!" म्हणत तेथून पळून गेली.

भीमूला सुद्धा बायको म्हणजे फार भीती वाटली. तो ब्रह्म राक्षसिणीच्या पाठोपाठ जंगलात धावला. काही अंतर पळत गेल्यावर ब्रह्म राक्षसी दमून बसली आणि भीमूला म्हणाली–"माझ्या पाठी मागून कशाला आलास?"

"तुला माणसांविषयी पुष्कळ गोष्टी सांगितल्या ना? मला गुरुदक्षिणा म्हणून काही तू द्यायला नको का?" भीमू म्हणाला.

भीमू असे म्हणतांच ब्रह्म राक्षसीण उठून उभी राहून म्हणाली–"तू शिकविलेंस ते सर्व ती बाई चिंचेचा डहाळी घेऊन आली त्या वरून कळले. मला आतां माणसांमध्ये जाऊन रहायची मुळीच इच्छा नाही. खरे म्हणजे मी खोल जंगलात जिथे माणूस नावाचा प्राणी दिसणार नाही अशा ठिकाणी जाऊन राहणार आहे."

ते पाहल्यावर भीमूला वेड लागल्या सारखे झाले. तो तेथेच बसून राहिला आणि सकाळपर्यंत तेथेच बसून रहायचे की घरी जायचे असा विचार करींत असतां लहान लहान वाळक्या काटक्यांची मोळी घेऊन तिकडून म्हातारे विठूकाका आले. भीमू त्यांच्याशी बोलला.

विठूकाका त्याच्याकडे आश्चर्याने पहात मोळी जमिनीवर ठेवून विचारू लागले–"कायरे, आळशी भीम्या, इकडे काय करतो आहेस रे?"

भीमूला आंतल्या आंत दुःख होत होते तरी विठूकाकाला जे झाले ते सांगून त्याने विचारले–"मी केले त्यात काही चुकले का?"

विठूकाका काही वेळ विचार केल्यावर म्हणाले–"काल परवांपर्यंत आळशीपणाने राहणारा तू केलेस ते चूक. ते राहणे सोडून दूर कोठे जंगलात राहणाऱ्या ब्रह्म राक्षसीला माणसात आणावयाची जी तू खटपट केलीस-ती त्याहून मोठी चूक. बरं ते जाऊ दे तुझ्या अंगात आळस नावाचा जो ब्रह्म राक्षस होता तो पळाला. यापुढे तरी आळस सोडून कंबर वांकवून मेहनत कर आणि आहे त्याच्यावर समाधान मानून कसे जगायचे हे शीक."

तेव्हां भीमूला त्याची बायको एकटी घरची सर्व कामें करून झोपडी सभोवतीच्या जमिनीत काही तरी उत्पन्न काढावे म्हणून खपत असल्याचे आठविले.

तो बसला होता तेथून उठला. विठूकाकांनी आणलेली मोळी उचलून आपल्या डोक्यावर घेतली व म्हणाला–"तुम्ही म्हणालात ते बरोबर आहे, काका! यापुढे हा भीम्या कसा मेहनती कामसू होतो ते तुम्ही पहाच. एकातऱ्हेने ब्रह्म राक्षसिणीने माझ्यावर उपकारच केलेत!"

शब्दाला मान

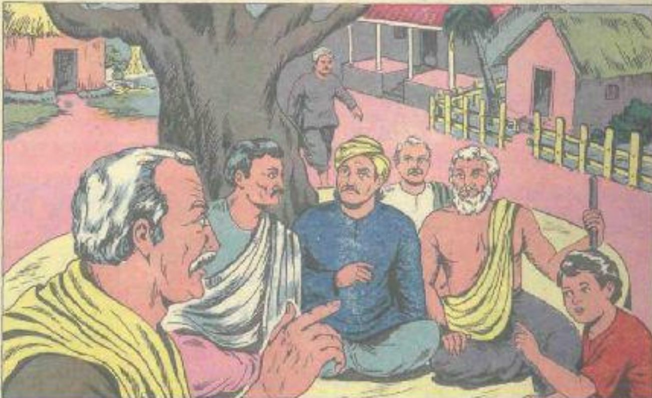
नसरापूरचे काही गावकरी मिळेल तेथे नोकरी सोडून आल्यावर गावात राहू लागले. ते संध्याकाळी गावाच्या पारावर जमून गप्पा गोष्टी करीत बसले होते. सुमारे दहा वर्षांचा एक मुलगा तेथे आला व एका वृद्ध माणसाला म्हणाला–"आजोबा, आज रात्री कोणती भाजी करावयाची, हे आईने आणि आजीने विचारून यायला सांगितले आहे."

ते ऐकतांच त्या मुलाचा आजा मिशा पिळवटीत म्हणाला–"पाहिलेत, आमच्या कुटुंबात माझा मुलगा, सून आणि नातू सर्व माझ्या शब्दा बाहेर नाहीत."

त्यावर बाकीची वृद्ध मंडळी त्यांच्या कुटुंबात त्यांच्या शब्दाला किती मान आहे, हे तिखटमीठ लावून निरनिराळया तऱ्हेने सांगु लागली.

सर्व बोलत होते ते मौनपणे ऐकत बसलेला एक वृद्ध तेथून उठून जाऊ लागला ते पाहून बाकीची मंडळी त्याला म्हणाली–"काय हो तुम्ही आपल्या विषयी काहीच सांगितले नाही ! तुमच्या घरात तुमच्या सांगण्या प्रमाणेच सगळे वागतात का ? "

"खरे पाहिले तर आजपर्यंत आपल्या शब्दाला मान आहे हे सांगणे म्हणजे मोठेपणा आहे; हे मला माहीत नव्हते ! " असे सांगून तो आपल्या घरी निघून गेला.

श्रीरामचंद्राने कोदंडावर बाण चढवून दाखवितांच परशुराम म्हणाला–"रघुरामा! यापुढे मी क्षत्रियांवर सूड उगविण्याचे सोडून शांतपणे तपश्चर्या करीन. मी दिलेले कोदंड धनुष्य यापुढे तुझेंच राहील. तू कोदंडराम म्हणूनही ओळखला जाशील." परशुराम निघून गेला.

अयोध्या नगरीत नवीन वरवधूंच्या आगमनाने आनंद मंगल चालू होते.

एके दिवशी राम सीतेला म्हणाला–"सीता! या दिवशी राजवाड्यापेक्षां आपण सुंदरवनांत विहार करीत असतों तर किती आनंद झाला असता? तू वनलक्ष्मी सारखी विहार करीत असलेली दिसतीस." ते ऐकून सीता लाजली.

त्यांचे दिवस आनंदाने जात होते भविष्याची कोणाला कल्पना नव्हती.

काही काळ लोटल्यावर दशरथाला काही अशुभ चिह्ने दिसू लागली. मुनि दंपत्तीनं जो शाप दिला होता, त्याची आठवण झाली. त्याला मृत्यु जवळ येऊन ठेपला आहे, असे वाटू लागले.

. रामाचा लवकर राज्याभिषेक करून टाकावा, असे वाटून त्याने वसिष्ठ ऋषींकडून सुमुहूर्त निश्चित केला.

तिकडे ब्रह्मलोकांत ब्रह्मदेव चिदानंदात होता. सरस्वती बीणेवर निरनिराळे राग वाजवीत होती.

नारद आणि त्याच्या मागून सर्व देव जरा गर्दीनेच ब्रह्मदेवाकडे आले. नारद

म्हणाला–"रामाचा राज्याभिषेक झाला तर राक्षसांचा संहार कसा होईल?"

ब्रह्मदेव काही बोलला नाही. तो सहेतुक सरस्वतीकडे पाहू लागला. सरस्वती मंदहास करीत म्हणाली–"नारदा, जे होणार आहे ते होणार नाही का? तू त्रिकालज्ञानी आहेस! आणि तिकडे पहा. तुझी जणुंकाही वारसच, ती मंथरा कळ लावायला कैकेयीच्या महालात जात आहे."

नारदाने व देवांनी पृथ्वीकडे पाहिले कुबड असलेली मंथरा मुसमुसून रडत जात होती. नारद म्हणाला–"वाग्देवी माते! लोककल्याणार्थ त्यांच्या तोंडून तू काय वदवतेस, तुलाच माहीत! सर्व तुझी कृपा!" असे म्हणत नारद गेला. त्याच्या पाठोपाठ सर्व देवही गेले.

कुबड असलेली मंथरा कैकेयीच्या माहेरून आलेली तिची विश्वासपात्र दासी होती. कैकेयी नुकतीच झोपेतून जागी झाली होती, कैकेयीकडे पहात उभी राहिली.

कैकेयी म्हणाली–" काय ग, मंथरे! काय अशी उदास उभी आहेस!"

"काय बोलू म्हणतेस, माझे आई! उद्या रामाचा राज्याभिषेक आहे, म्हणे! राज्याभिषेक!" मंथरा म्हणाली.

कैकेयीने आपल्या गळ्यातला मोत्याचा हार काढून मंथरेच्या गळ्यात घातला व म्हणाली–"किती चांगली बातमी सांगितलीस?"

मंथरा आपले तोंड विकृतपणे हलवीत म्हणाली–"अग कैकेयी! तू किती भोळी आहेस ग! अगदी दूधखुळी आहेस!"

"म्हणजे! कैकेयीने विचारले?"

"राम राजा झाला तर तू त्या कौसल्येच्या समोर दासी होणार! चांगला विचार कर, उशीर करू नकोस आणि कोपगृहात जा. तुला राजाकडून दोन वर मिळाले होते ना, ते आतां मागून घे! तू भरताला कां जन्म दिलास? रामाच्या मागे त्याने छत्र चामर धरावे म्हणून?',

मंथरेने या शब्दांत आपल्या म्हणण्याचा अर्थ तिला समजावून सांगितला.

तिला तिचे वर आतां पाहिजे आहेत, असे कैकेयीने सांगितलें आणि राजा म्हणाला–"ठीक, तुला काय हवे असेल ते घे मागून!"

"एका वराने रामाला चवदा वर्षे वनवास, द्यावा. दुसऱ्या वराने भरताचा राज्याभिषेक करावा." कैकेयी म्हणाली.

ते ऐकतांच दशरथ आपले केस उपटू लागला व बेशुद्ध होऊन पडला.

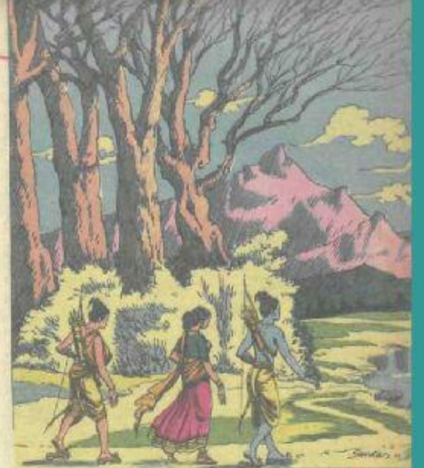
कैकेयीने रामाला बोलवायला सांगितले.

"पित्याचे वचन पालन करणे आपले कर्तव्य आहे. तो काही चूक करतो आहे, असे मानणे चूक आहे! रघुवंशात असे कधी घडले नाही." रामाने विचार केला. रामाने वल्कलवस्त्रे धारण केली आणि वनवासाला तयार झाला.

लक्ष्मण नाग साप फूत्कार सोडतो तसा फूत्कार सोडीत आला आणि 'दशरथाचे आणि कैकेयीचे डोके उडवितों, म्हणत, त्याने तलवार उपसली. रामाने धाकट्या भावाला शांत केले.

रामाच्या बरोबर सीता आणि लक्ष्मण वनवासास निघाले.

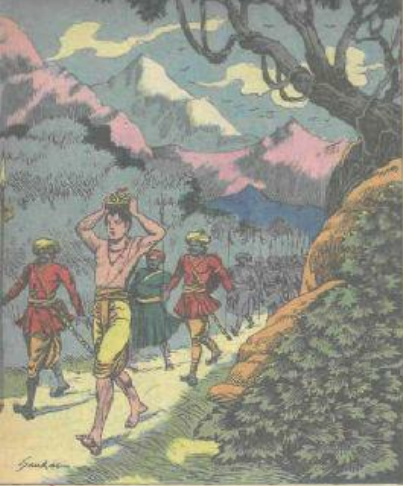
अयोध्यावासी त्यांच्या वाटेवर आडवे उभे राहिले. रामाने त्यांना समजावून

सांगितले आणि गंगापार जंगलाचा मार्ग धरला. तो प्रथम भरद्वाज आश्रमात गेला. वडाचा चीक केसांना लावून रामालक्ष्मणांनी मुनिकुमारांसारखी जटाजूट धारण केली.

दशरथाला शुद्धीवर आल्यावर राम वनवासाला गेल्याचे कळले. तो 'हे राम, हे राम!' म्हणत बेशुद्ध झाला. त्यातच त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले.

त्यावेळी भरत व शत्रुघ्न आपल्या आजोळी गेले होते. ते दोघे ती शोकवार्ता ऐकून परतले. भरताने दशरथाची अन्त्येष्टी केली. त्याने आईचे तोंडही पाहिले नाही. शत्रुघ्न मंथरेच्या कुबडात

लाय मारायचें ठरवून निघाला. तिचा तर पत्ताच नव्हता.

भरत रामाला परत आणायला म्हणून छत्र चामर घेऊन जंगलात गेला.

राम त्याला म्हणाला-"आपल्या वडिलांचा शब्द राखणें आपल्या दोघांचे कर्तव्य आहे. तू माझा धाकटा भाऊ आहेस, माझे ऐक: राज्याभिषेक करून घेऊन राज्याचे पालन कर!"

भरताने नकारार्थी मान हलवून म्हटलें-"मी फक्त राज्याचे पालन करीन. तुझ्या पादुका सिंहासनावर ठेवीन." असे सांगून रामाच्या पादुका घेऊन अयोध्येला परतला.

राम, सीता व लक्ष्मणासह ज्यास्त खोल वनात गेला.

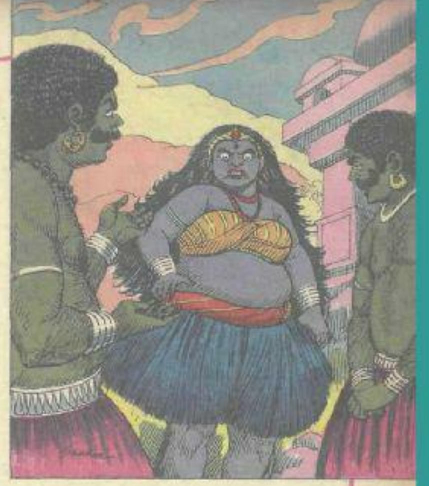
खर व दूषण या बंधुद्वयांनी दंडकारण्यातील भूमी रावणाचे प्रतिनिधि म्हणून बळकावली होती. ही जमीन विंध्य पर्वताच्या पायथ्याला होती. ते राक्षसांना बरोबर घेऊन दंडकारण्यात हिंडत असतां त्यांना दंडकारण्यात नव्याने सीतेसह आलेले रामलक्ष्मण हे मानव दिसले.

हिंस्र पशूंसारखे त्यांनी राक्षसांसह मोठमोठे दगड तलवारी वगैरे घेऊन रामलक्ष्मण व सीतेला घेरले.

रामलक्ष्मणांनी धनुष्यबाण काढून राक्षसांवर बाणांचा वर्षाव करून त्यांना पळविले. रामाने खरदूषणांचा वध केला. कित्येक राक्षस मरण पावले. जे जिवंत राहिले ते पळून गेले.

रहायला योग्य जागेची निवड करण्यासाठी हिंडत असतां रामालक्ष्मणांना ताडासारखा उंच आणि भयंकर आकृतीचा विराध राक्षस दिसला. त्याने सीतेला उचलून घेतले आणि पळू लागला. रामाने एक मोठे अस्त्र टाकून त्या राक्षसाला ठार केले.

जे राक्षस जिवंत होते ते शूर्पणखेकडे गेले व तिला खरदूषण ठार झाल्याचे सांगितले.

दंडकारण्यात राहणारे सर्व राक्षस हे शूर्पणखेलाच आपला प्रमुख मानीत. ती रामलक्ष्मणांना ठार करायला म्हणून निघाली.

दंडकारण्यात पांच वटवृक्ष एका जागी होते. ते स्थान थंड सावलीचे व शांत असे रमणीय स्थान होते. तेथे पर्णकुटी बांधून राम, लक्षण व सीता रहात असत. त्याच जागेजवळून गोदावरी नदी वहात होती.

पर्णकुटीत राहून राम सीतेसह वनविहाराला जात असे. त्यांचा वनवास सुखाने चालू होता. लक्ष्मण मोठ्या भावाची व वहिनींची सेवा करीत रात्रंदिवस पर्णकुटीचे रक्षण करी.

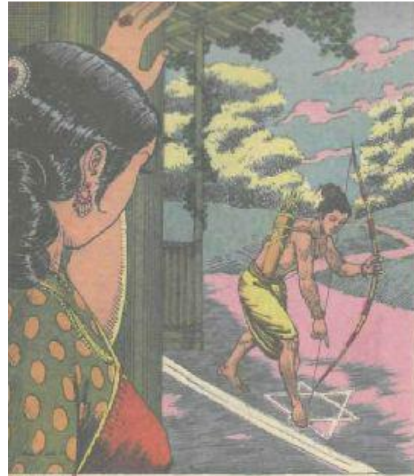
शूर्पणखा एके दिवशी एकाएकी त्या जागी आली. रामाचे सौंदर्य पाहून त्याने तिच्याशी विवाह करावा, अशी तिने विनंती केली व सीतेला ठार करायला आली. लक्ष्मणाने तिचे नाक व कान कापून टाकले.

शूर्पणखा लंकेला गेली आणि तिचा जो अपमान झाला होता, तो वर्णन करून सांगितला. रावणाने त्या गोष्टीचा प्रतिकार करण्यासाठी सीतेचे हरण करायचे ठरवून मारीच राक्षसाला सुवर्णमृगाचे रूप घेऊन पंचवटीजवळ जायला सांगितले.

सीता तो सुवर्णमृग पाहून खूष झाली. राम त्या सुवर्णमृगाला आणायला गेला व शेवटी त्याला ठार करून घेऊन यायच्या विचाराने बाण मारला. बाण लागतांच सुवर्णमृग मारीच राक्षस झाला व ओरडू लागला-"हा सीते! हा लक्ष्मणा! वांचवा!" रामाचाच आवाज त्याने काढला होता.

तो राक्षस आहे व रामाला कोणत्याही प्रकारची दुखापत त्याला करतां येणार नाही, असे लक्ष्मणाने किती समजावून सांगितले तरी सीतेने ऐकले नाही. ती काही कठोर वाक्यें बोलली. नाइलाजाने लक्ष्मणाने पर्णकुटीच्या समोर तीन रेषा काढून ठेवल्या व त्यांच्या बाहेर न जाण्यास बजावून रामाच्या शोधार्थ निघाला.

सीता पर्णकुटीत एकटी होती. रावण वृद्ध तपस्वी मुनीचा वेष करून आला.

सीता भिक्षा घालायला तीनही रेषा ओलांडून पुढे गेली. रावण स्वस्वरूपांत प्रकट होऊन सीतेला उचलून घेऊन गेला.

रामलक्ष्मण सीतेच्या शोधार्थ निघाले. राम सामान्य माणसासारखा, सीताविरहाने विलाप करू लागला.

दोघे शोध काढीत जात असतां त्यांना सर्व पंख कापल्यामुळे असहाय स्थितीत जटायुपक्षी दिसला. त्याने सीतेला वांच-विण्यासाठी रावणाशी युद्ध करून पंख घालवून बसल्याचे सांगून रावण सीतेला घेऊन दक्षिणेकडे गेल्याचे सांगितले.

दशरथाचा आप्तबंधु अशा जटायूचा दहनसंस्कार करून रामलक्ष्मण पुढे निघाले. वाटेत त्यांना जंगली जनावरांसारखा कबंध राक्षस भेटला. त्याचे हात लांब लांब होते. त्याने रामालक्ष्मणाला धरून ओढले.

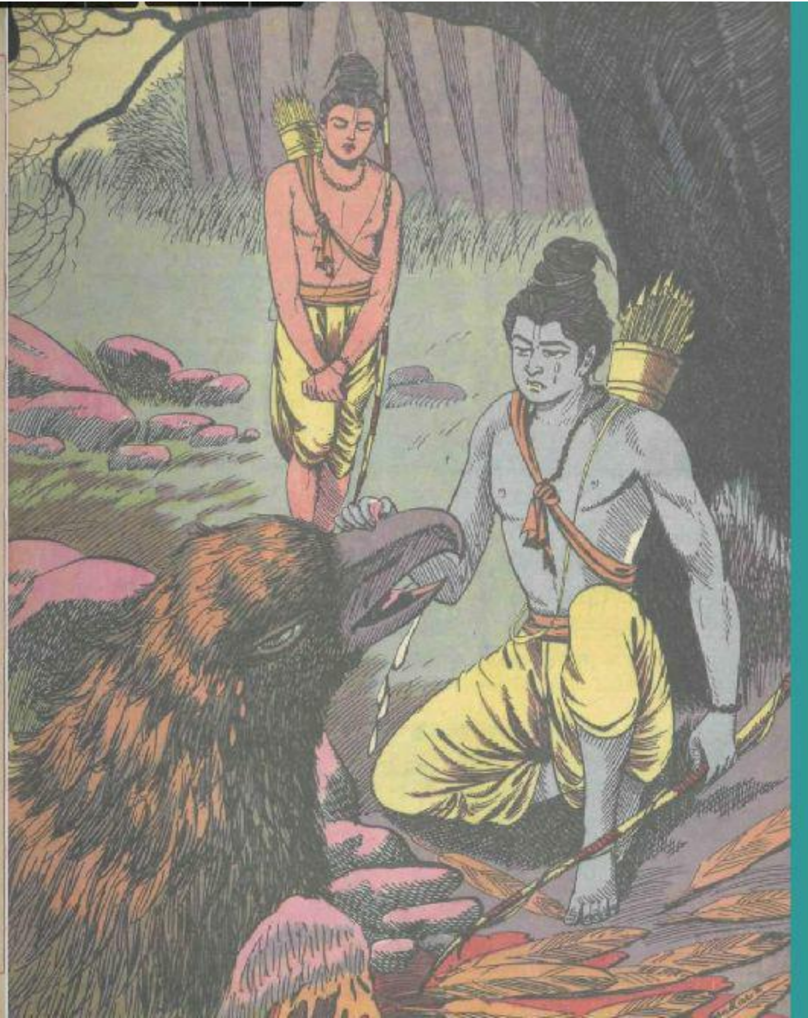
कबंध एक विचित्र राक्षस होता. त्याचे पोट पर्वतासारखे मोठे होते. त्या पोटालाच दांत व प्राण्यांना गिळण्याला मोठे तोंड होते. विस्तवासारखा एक डोळा होता. योजनभर लांब पसरता येतील एवढे मोठे हात होते. त्याला डोके असें निराळे नव्हतेंच.

रामलक्ष्मणांनी आपल्या तलवारी उपसून कबंध राक्षसाचे हात कापले. कबंध हा एक शापग्रस्त गंधर्व होता. तो शापमुक्त होऊन गंधर्व लोकी निघताना म्हणाला–"तुला वानरांची मैत्री लाभेल व तिचा उपयोगही चांगला होईल!" रामाला तो म्हणाला.

ऋष्यमूक पर्वतावर वानर प्रमुखांबरोबर सुग्रीव बसला होता त्याने रामाला पाहून हनुमानाला त्याची माहिती काढून यायला पाठविले.

तीन कोटी देव वानर रूपे या पृथ्वीवर आले. हनुमान त्यांपैकीच. तो अंजनादेवीच्या पोटी पवनाच्या कृपेने जन्मला. आंजनेय हा वायुसुत, मारुती या नावेंही ओळखला जात असे.

तान्हा असतानाच हनुमानाने सूर्यो-दयाच्या सूर्याला फळ समजून ते घ्यायला

म्हणून उड्डाण केले व त्याला खायला गेला, तेव्हां इंद्राने त्याच्यावर वज्रायुध टाकले. मारुती मूच्छित होऊन पडला. वायूला त्याचा राग आला व इंद्राला काष्ठवत् केले. परंतु सर्व देवांच्या प्रार्थनेनंतर मारुतीला चिरंजीवित्व लाभले व अनेक वर प्राप्त झाले. इंद्राची मुक्तता झाली

ब्रह्मदेवाने आंजनेयाच्या कानांत विचित्र कुंडले घातली. "ती ज्याला दिसतील व त्यांची जो प्रशंसा करील तोच विष्णू म्हणून ओळखून त्यालाच आपला आराध्य देव मानून त्याची सेवा कर." असे ब्रह्मदेवाने सांगितले.

हनुमान, सुग्रीवाने पाठविल्यावर राम-लक्ष्मणांना भेटायला गेला, तेव्हां एक ब्रह्मचारी होऊन गेला. रामाने त्याला पाहिले व लक्ष्मणाला म्हणाला–"पहा, याची कुंडले किती सुंदर आहेत!" असे सांगून रामाने त्याची प्रशंसा केली.

तेव्हां हनुमानाने राम हा विष्णूचा अवतार आहे हे ओळखले व त्याचा विश्वासपात्र सेवक झाला. रामाच्या तोंडून सुंदर म्हणवून हनुमान 'सुंदर' या नावेही ओळखला जाऊ लागला.

हनुमानाच्या मध्यस्थीने राम व सुग्रीव यांची अग्नीला साक्ष ठेवून मैत्री जमली.

सुग्रीवाचा भाऊ वाली हा किष्किंधेचा राजा होता. धाकट्या भावाला गैरसमज करून घेऊन तो त्याला ठार करणार होता. तेव्हां सुग्रीव ऋष्यमूक पर्वतावर येऊन राहू लागला. वालीने सुग्रीवाच्या बायकोला कैदेत ठेवले.

आपत्कालात आपल्या बंधूचे रक्षण करणे आपले कर्त्तव्य आहे, असे समजून रामाने 'वालीचा वध करून सुग्रीवाला किष्किंधेचे राज्य देईन' असे वचन दिले.

वालीला त्याच्याशी जो युद्धाला येईल त्याचे बळही प्राप्त होईल असा वर होता. म्हणून सुग्रीव व वाली यांचे युद्ध चालू असता रामाने ताड वृक्षांच्या आडून सुग्रीवाचा वध केला.

कोण्या एका देशाचा एक राजा होता. त्याला एकुलती एक मुलगी होती. ती दिसायला फारच सुंदर होती. म्हणून तिला अनेक तरुणांनी मागणी घातली. तिच्याशी लग्न करण्यासाठी हमरीतुमरीच लागली. राजा अगदी कंटाळून गेला.

तो फार हुशार, म्हणजे सहजी हार न मानणारा. त्याला कोणी फसविणे शक्यच नव्हते. म्हणून आपल्या मुलीसाठी योग्य वर निवडण्यासाठी त्याने एक नवीन विचार केला. "माझ्या मुलीशी लग्न करण्याची इच्छा असणाऱ्याने मला फसविले पाहिजे. मला जो फसवील त्याला माझी मुलगीच नाही, माझे अर्धे राज्य सुद्धा देईन." अशी त्याने राज्यभर दवंडी पिटविली.

राजकन्येशी विवाह करण्याच्या आशेने कित्येक तरुण आले आणि राजाला फंसवूं न शकल्यामुळे हार मानून फटके खाऊन परत गेले.

त्या गावातच एक श्रीमंत गृहस्थ रहात होते. त्यांना तीन मुलगे होते. त्यातले मोठे दोघे हुशार होते. तिसरा अगदी मंदबुद्धी होता. तो हातावर हात धरून कोणत्या तरी कोपऱ्यात बसून राही. त्याला सर्व जण मंदबुद्धी म्हणूनच हाक मारीत.

त्या श्रीमंताचा सर्वांत थोरला मुलगा एके दिवशी आपल्या वडिलांना म्हणाला– "बाबा, राजकन्येशी सर्वच लोक लग्न करण्याच्या प्रयत्नात आहेत. मी सुद्धां आपलं नशीब पारखून पहावे म्हणतो."

"जाऊन पहा, बाबा!" बाप म्हणाला.

थोरला मुलगा निघाला.. तो सरळ राजाच्या महालात गेला आणि राजकन्येशी विवाह करण्याच्या हेतूने आला असल्याचे कळविले. शिपायांनी त्याला

राजाकडे नेले. त्याने राजाला नमस्कार करून खिडकीतून बाहेर पहात म्हटले– "ती दिसत आहेत ना, ती तीन काळी बदके किती सुंदर दिसत आहेत."

"तुझी हुशारी कुचकामाची आहे. पहायला एक बदक पुरत नाही का? याला घेऊन जाऊन फटके मारा." राजाने शिपायांना आज्ञा केली. शिपायांनी त्याला फटके मारले आणि त्याला पाठवून दिले. थोरला फटके खाऊन परतल्यावर दुसऱ्याला आपले भाग्य पारखून पहावेसे वाटले.

तो देखील वडिलांची परवानगी घेऊन राजाच्या दर्शनाला गेला. त्याला देखील राजाच्या खास खोलीत पाठविण्यात आले. त्याने खिडकीबाहेर पाहिले व म्हणाला– "ते काय ते? त्या झाडावर बसून कावळ्याच्या पाठीवर तीन पांढरे बगळे बसले आहेत, वाटते?"

"कावळ्याच्या पाठीवर बगळे कोठे आहेत. याच्या पाठीवर फटके बसणार हे खरे आहे! याला धरून नेऊन याला फटके मारून निरोप द्या." राजाने शिपायांना सांगितले.

दुसरा सुद्धा हार खाऊन परतला. तेव्हां मंदबुद्धी म्हणाला–"मी महाराजांना फंसवून राजकन्येशी विवाह करतो."

"तुझे हुशार दोघे थोरले भाऊ करू शकले नाहीत ते तू करणार का? तू तर मुळांतच मंदबुद्धी!" बाप म्हणाला.

परंतु त्याने हट्ट धरला–"सर्वच उलटे होते आहे तर जाऊन फटके खाऊन ये." बाप म्हणाला.

तिसरा भिंतीच्या बाजूबाजूने गेला. काळाघाण झालेला नळ काढला आणि तो झाडून हातात धरून राजाच्या महालाकडे निघाला. वाटेत त्याला एक बाई डोक्यावर पाटीत मडकी घालून जात असलेली दिसली.

त्याने तिला विचारले–"काय हो बाई! ही मडकी कोठे घेऊन चाललां आहां?"

"विकायला बाबा!" ती बाई म्हणाली.

त्याने त्यांची किमत विचारली. मडकीवाली म्हणाली–"तीन रुपये!"

"मी पांच रुपये देतो. पण मी सांगेन तसे करशील का?" तो म्हणाला. तिने होकारार्थी मान हलविली. दोघे बरोबर-बरोबर राजाच्या महालापर्यंत गेले. काय करायचे ते त्याने तिला सविस्तर समजाऊन सांगितले.

दोघे महालाबाहेर उभे राहिले. मंदबुद्धी मोठ्याने ओरडला–"मी नाही विकणार! मला पाहिजेत ती! उगाच मला त्रास देऊ नकोस!" असे मोठ मोठ्याने ओरडून सांगू लागला.

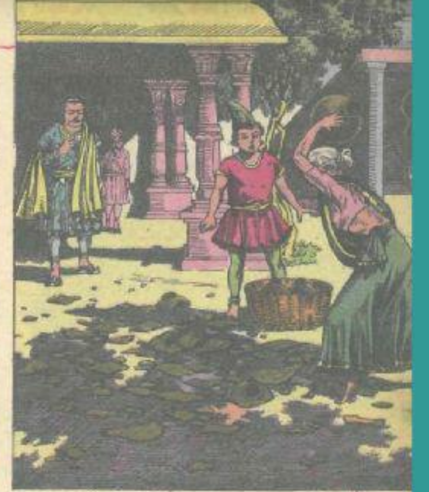
तो ओरडा ऐकून राजा बाहेर आला. मंदबुद्धीला पाहून विचारू लागला– "कशाला रे एवढा ओरडा करतो आहेस? विकायला तुझ्याजवळ आहेच काय?"

"हा नळ महाराज! हा मंत्रवलेला नळ आहे! तो डोक्यावर ठेवून बोलले तर कोणाला ही फंसविता येते." मंदबुद्धी म्हणाला.

"पाहू तरी कोणा एकाला फंसव पाहू!" राजा म्हणाला.

त्याने नळ डोक्यावर ठेवला आणि मडकेवालीजवळ जाऊन म्हणाला–"ए, आपली सर्व मडकी फोड!"

लगेच ती मडकेवाली आपल्या डोक्यावरची मडकी एकेक करून जमिनीवर टाकून फोडू लागली.

राजा थक्कच झाला. अशा तऱ्हेचा नळ इतरांजवळ असणे आपल्याला व आपल्या मुलीला हिताचे नाही, असा विचार करून तो नळ त्याला विकायला त्याने मंदबुद्धीला सांगितले. मंदबुद्धी म्हणाला–"मेलो तरी तो नळ विकणार नाही." राजाने एक पिशवी भरून मोहारा आणवून, एवढी किमत देतो, म्हटल्यावर मंदबुद्धी "ठीक" या अर्थी मान हलवून विकायला तयार झाला. म्हणाला–"शेवटी कोणाला तरी विकलाच पाहिजे, नाही का?" त्यानंतर तो राजाला नळ देऊन पिशवी घेऊन घरी गेला.

त्याने त्यातले काही पैसे खर्च करून नवीन सुंदर आणि मूल्यवान कपडे तयार करविले आणि दुसऱ्या दिवशी राजाच्या दर्शनाला जाऊन म्हणाला–"आपण आपल्या मुलीशी माझे लग्न करून द्यावे!"

राजाला काय बोलावे, सुचेना. नळात काही महत्वाचे नाही, हे त्याला कळले होते. त्याने आपल्याला फसविले आहे, राजाला आधीच कळले होते: तरी तो म्हणाला–"तू मला प्रथम सांगून फसविले नाहीस, तू उद्या सकाळी माझ्या प्रधानाला बळजबरीने माझ्याकडे घेऊन येऊ शकलास तर तू खरोखरच हुशार आहेस, हे मी मानायला तयार होईन."

"ठीक आहे!" असे सांगून मंदबुद्धी निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी प्रधानाने घरांतच रहायचे ठरवून आपल्या नोकरांना ताकीद केली की मंदबुद्धीला घरात येऊ देऊ नका. तो आलाच तर त्याला बडवून परत पाठवा."

मध्यंतरी मंदबुद्धी वेष पालटून एका पोत्यात लपून प्रधानाच्या घराजवळ गणंगळत आला. ते पाहून शिपाई चकित होऊन पोत्याजवळ गेले व विचारू लागले- "कोण आहे पिशवीत?"

"शू:, बोलू नका." मंदबुद्धी म्हणाला.

शिपायांनी ते प्रधानाला जाऊन सांगितले. तो घाईघाईने बाहेर आला व पोत्यांतल्या मंदबुद्धीला ओरडून विचारू लागला–"कोण रे तू?"

"बोलू नका हो, ही ज्ञानाची पिशवी आहे. मला अनेक गोष्टी हिच्या मदतीने कळतात." मंदबुद्धी म्हणाला.

"कोठे? तिने सांगितलेल्या गोष्टीपैकी एक सांग!" प्रधान म्हणाला.

"काल महाराजांना फसविणारा तो दुष्ट तुमच्या घरावर सतरा योध्द्यां बरोबर येऊन हल्ला करणार आहे, म्हणे!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"मग मी काय करू म्हणतोस?" प्रधान घाबरून विचारू लागला.

"या पिशवीलाच विचारा!" मंदबुद्धी म्हणाला.

प्रधानाने पिशवीचे तोंड उघडले व मंदबुद्धीला बाहेर येऊं दिले. प्रधान पोत्यात शिरला व विचारू लागला–"मी काय करूं?" इतक्यात मंदबुद्धीने पोत्याचे तोंड बंद करून बांधून टाकले आणि प्रधानाला खांद्यावर उचलून घेऊन सरळ राजासमोर आणून ठेवले.

"या परीक्षेत तू जिंकलास. उद्या ये, अंत:पुरात माझी मुलगी आहे. तिला ओळखून तिच्याशी लग्न कर. लक्षात राहू दे, माझ्या मुलीच्या ऐंशी दासी आहेत. त्यांच्यात माझी मुलगी कोण, हे तूच ओळखले पाहिजेस, तुला कोणी, 'ही राजकन्या' म्हणून दाखविणार नाही. तू माझ्या मुलीला ओळखले नाहीस तर तुझे लग्न तर होणारच नाही आणि फटक्यांची शिक्षाही चुकणार नाही! समजलें?" राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मंदबुद्धी एका लहानशा पिशवीत एक उंदीर ठेवून अंत:पुरात गेला.

तो तेथे गेला तेव्हां एक्याऐंशी मुली एकाच रंगाचे व एकाच तऱ्हेचे कपडे घालून आणि दागिने घालून अंत:पुरात बसल्या होत्या. राजासुद्धा तेथे होता.

मंदबुद्धीने आपल्या हातातल्या पिशवीचे तोंड सोडून उंदराला त्या मुलींच्या मध्ये टाकले. सर्व मुली किंकाळी फोडून वाट फुटेल तिकडे पळाल्या. परंतु त्यांच्यापैकी एक बेशुद्ध होऊन पडली. थोड्या वेळाने सर्व मुली परत येऊन मूर्च्छित झालेल्या मुलीला सावध करण्याच्या प्रयत्नाला लागल्या.

मंदबुद्धीला परमानंद झाला. त्याने राजाकडे पहात मूर्च्छित झालेल्या मुलीकडे बोट दाखवून म्हटले–"हीच तुमची राजकन्या!"

निरुपाय होऊन राजाने सुमुहूर्त पाहून राजकन्येचे मंदबुद्धीशी थाटामाटाने लग्न करून दिले आणि जाहीर केल्याप्रमाणे अर्धे राज्यही दिले. मंदबुद्धी इतरांपेक्षा जास्त हुशार म्हणवून घेऊन राजकन्येबरोबर संसार करू लागला.

